

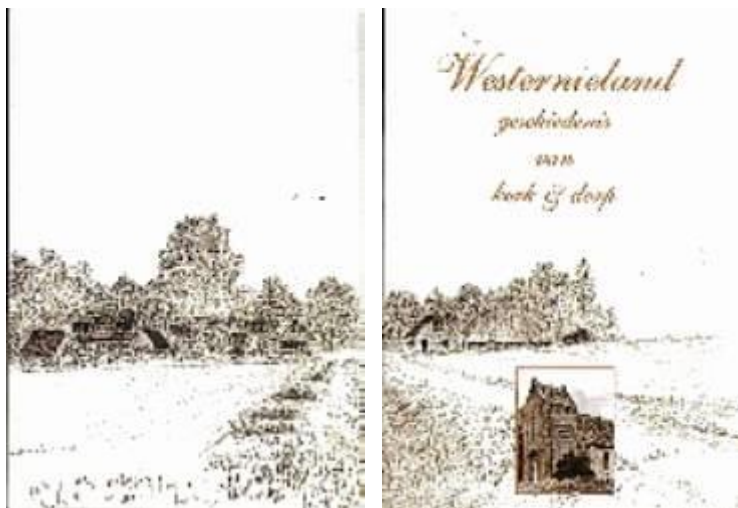
Westernieland

geschiedenis
van kerk & dorp

Westernieland

geschiedenis van kerk & dorp

Ter gelegenheid van het gereedkomen van de restauratie 2001-2002 van de kerk is, in januari 2003, in eigen beheer, een boekje uitgegeven, waarin een viertal schrijvers hun bijdrage leveren aan hún visie op de geschiedenis van kerk en dorp. De oplage moest noodzakelijkerwijs beperkt worden. Van de 375 exemplaren heeft inmiddels het grootste deel hun weg gevonden naar liefhebbers en verzamelaars.

Toch is er nog regelmatige vraag naar. Een nieuwe uitgave zit er echter uit kostenooqpunt niet in.

Daarom zal deze uitgave geschikt gemaakt worden voor publicatie op het internet, waarbij zoveel mogelijk rekening zal worden gehouden met de actuele stand van zaken (medio 2004).

De inmiddels klaargekomen hoofdstukken worden U hierbij aangeboden. Op een aantal plaatsen is daartoe tekst en lay-out gewijzigd, doch overigens zijn de hoofdlijnen van de oorspronkelijke uitgave aangehouden. Hoofdstukken 1 en 2 werden op belangrijke wijze aangevuld.

Colofon

Redactie:	Herma Hulscher Eike Liewes Jef Mootzelaar Herma Wezeman
Grafische vormgeving:	Bé Poolman, WeheDen Hoorn
Omslag:	Pentekening Klaas Hoekstra
Initiatief: Westernieland	Commissie kerkrestauratie
Financiële garantie: gemeente Halfambt	Kerkvoogdij Hervormde
Uitgave:	Januari 2003. Uitgegeven naar aanleiding v.h. gereedkomen van de kerkrestauratie 2001-2002
Drukwerk:	Fa. Sikkema, Warffum
Copyright:	<i>afbeeldingen</i> eigendom licentieverleners

Voorwoord

Een boek aanbevelen is eigenlijk pronken met andermans veren. De Hervormde gemeente Halfambt had zonder de betrokkenheid van de gemeenschap van Westernieland het niet aangedurfd dit boek, wat nu in alle glorie voor u ligt, uit te geven.

Het initiatief van dit boek lag bij de restauratiecommissie en deze heeft evenals de eigenaar van de kerk (kerkvoogdij Hervormde gemeente Halfambt) een droom gehad om te komen tot restauratie van de kerk en daarmee dit gebouw te laten worden tot een ontmoetingsplaats van de kerkelijke gemeente en van de gemeenschap van Westernieland en deze dusdanig in te richten dat de ruimte multifunctioneel zou worden.

Dit alles ging niet zonder slag of stoot en daarom is hier een citaat uit een gedicht van Willem Elsschot van toepassing: *“Tussen droom en daad staan wetten in de weg en praktische bezwaren”*.

Ik ben ervan overtuigd dat met deze uitgave de historie van zowel het dorp Westernieland als die van kerkelijk Westernieland goed en bijna volledig beschreven is en er daarmee een waardevol document voor ons en het nageslacht is samengesteld.

Een compliment aan de schrijvers is op zijn plaats. Zij hebben ervoor gezorgd dat wij en u kunnen pronken met dit geweldige boek. Nijlandsters gefeliciteerd!

Kerkenraad Hervormde gemeente Halfambt

L.G. Havinga

Voorzitter

Verantwoording

In de tienjarige periode voorafgaande aan de restauratie in 2001—2002 is de kerk, onder meer door de restauratiecommissie, door veelvuldige openstelling, gepresenteerd aan een zo breed mogelijke groep geïnteresseerden.

Bij de uitleg over de kerk en zijn geschiedenis werd gebruik gemaakt van een al bestaand stenciltje.

Bij de restauratie kwamen allerlei historische sporen te voorschijn, helaas geen schilderwerk. Hierdoor ontstond de behoefte aan nadere historische informatie en zijn wij op zoek gegaan naar oude publicaties. De herkomst van deze publicaties en geschriften is vaak niet naar hun directe bronnen te achterhalen, maar gaat via aanhalingen van aanhalingen en gezegden van gezegden. Het geheel is echter dusdanig interessant, dat we deze informatie ook aan anderen willen doorgeven. Zodoende is de gedachte opgekomen om een en ander te gaan bundelen tot een samenhangend geheel. Het resultaat wordt u hierbij aangeboden in boekvorm.

Wij danken iedereen die ons, door middel van eerdere publicaties, het beschikbaar stellen van materiaal en het geven van advies, terzijde hebben gestaan.

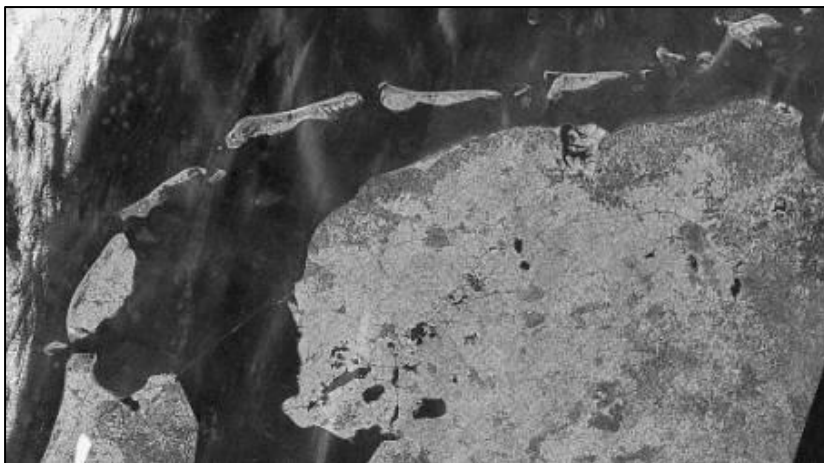
De redactie

Inhoudsopgave

- 1 Westernieland, land uit water
 - 2 Westernielandstermaar
 - 3 Naam en bewoning
 - 4 De watervloeden
 - 5 Het dorp in de 20ste eeuw
 - 6 Kerkgebouw, begin en ontwikkeling
 - 7 De toren en de klok
 - 8 Interieur van de kerk
 - 9 Grafzerken in de kerk
 - 10 Het kerkhof
 - 11 De Weem
 - 12 Predikanten tussen 1594—2002
 - 13 De kerkelijke gemeente vanaf 1993
 - 14 Anekdoten uit de kerkelijke geschiedenis
 - 15a De restauratie 2001—2002
 - 15b Bouwsporen in kaart gebracht
 - 16 Bijzonderheden van de kerk (door ir. L.W. Barneveld)
 - 17 Toekomstig gebruik van de kerk
- Geraadpleegde bronnen
- Bijlagen
- Verantwoording van afbeeldingen

1 Westernieland, land uit water

(o.a gebaseerd op een lezing uit ca. 1990, gehouden te Pieterburen voor de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, door dhr. H.K. Noordhuis, rustend landbouwer uit Eenrum (†), alsmede aanvullende informatie uit 'Winsum, Gedenkboek' (1982), 'Het Reitdiepgebied, Regioproject Groningen (1994) en uit 'Eenrum' (mei 1999).

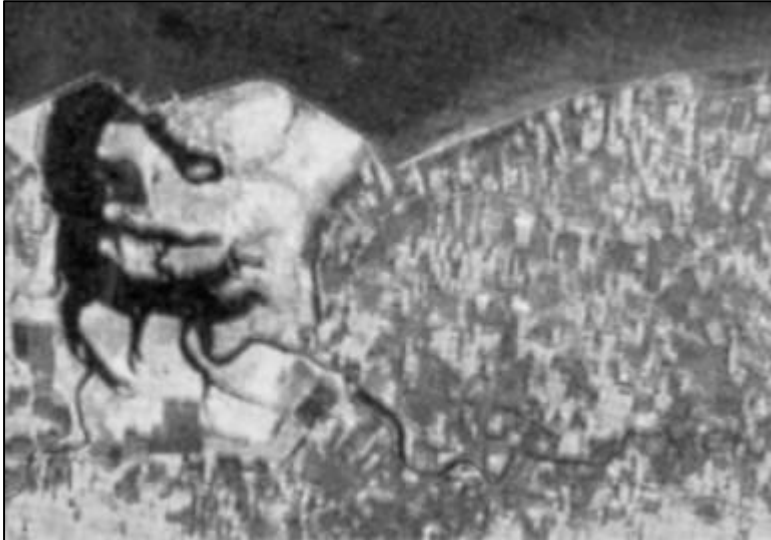
Afb. 1.1 Noord Nederlands kustgebied; detail van poster van SATELLIETFOTO totaalbeeld Nederland aangeboden door ROBAS B.V.PROCESSING NLR

Westernieland maakt deel uit van de huidige gemeente De Marne, een bestuurlijke samenvoeging van een 21tal oude woon- en leefkernen in Noord Groningen; elk dorp heeft zijn eigen stijl behouden die overal toch net even anders is. De gemeente is genoemd naar het Marnegebied. Dit MARNEGEBIED omvat het semi-eiland omsloten door:

Kromme Raken(voormalige Hunze)-Reitdiep-voormalige Lauwerszee-Waddenzee-Oude Riet(c.q.

Westernielandstermaar/Kromme Raken inclusief Eenrumermaar.

Globaal gesproken omvat de gemeente het vierkant tussen Schouwerzijl in het zuidoosten, Zoutkamp in het zuidwesten, Lauwersoog in het noordwesten en Westernieland in het noordoosten en Schouwerzijl.

Afb 1.2 **Lauwersmeer en Marnegebied;** nader detail van 1.1

Het Marnegebied is gelegen in de vroegere (zee)boezem van de Hunze en is in deze Hunzeboezem ontstaan door aanslibbing van kwelders en ophoging van kwelderwallen.

Deze Hunzeboezem liep vanaf Groningen in noordnoordwestelijke richting en had omstreeks 600 v.C. zijn monding tussen Panser (Vierhuizen) en Warffum.

De Hunzeboezem is gelegen in de Hunzedepressie. Dit is een verlaging in het noordelijk kustgebied en is ontstaan na de voorlaatste ijstijd door noordwaarts afvloeiende smeltwaterstromen. Na de laatste ijstijd, toen de zee weer ging stijgen, werden voor de kust schoorwallen gevormd, waarvan de huidige Waddeneilanden het restant zijn. Door deze schoorwallen

ontstond stagnatie in de waterafvoer in de lagere delen en werden moerassen en veenpakketten gevormd. Als gevolg van een verdere zeespiegelstijging en door zee-inbraken werden plaatselijk deze veenpakketten weer weggeslagen. Omstreeks 4000 v.C. ontstond daardoor de Hunzeboezem, toenmaals globaal gelegen tussen Groningen, Munnekeziel en de noordelijke Waddeneilanden.

Het Lauwerszeebekken en Humsterland behielden voorlopig hun dikke veenpakket. De Lauwerszee bestond toen nog niet. Door afzettingen van zand, zavel en klei aan de zeeoever van dit Hunzebekken werden kwelderwallen gevormd en werd dit bekken geleidelijk weer kleiner.

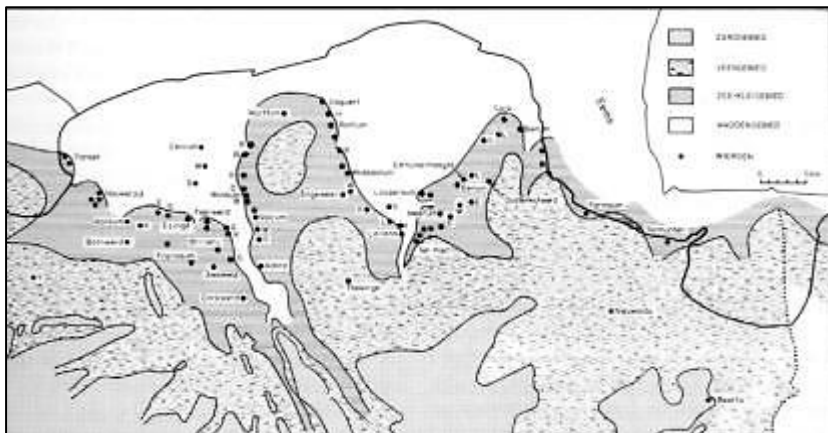
Dankzij de bereikbaarheid over water was er omstreeks 600 v.C. op de beide oever c.q. kwelderwallen van deze rivierboezem permanente bewoning ontstaan. De wierden werden gevormd door toevallige ophoging met bewoningsafval, waardoor een natuurlijke bescherming ontstond tegen regelmatige overstromingen door de zee. In latere stadia vond ook opzettelijke verhoging plaats.

Op de oostelijke kwelderwal ontstonden de wierdedorpen Adorp, Sauwerd, Wetsinge, Bellingeweer, Winsum, Obergum, Ranum, Baflo, Rasquert en Warffum.

Op de westelijke kwelderwal lagen de wierdedorpen Dorkwerd, Oostum, Krassum, Garnwerd, Feerwerd, Ezinge, Saaksum, Englum, Aalsum, Houwerzijl en Panser. De eerste negen bezuiden de huidige loop van het Reitdiep, de laatste twee ten noorden van het huidige Reitdiep.

Omstreeks 200 v.C. was door verdere aanslibbing aan de oostzijde de kwelderwal verder verbreed en waren de wierdedorpen Groot Maarslag, Mensingeweer, Eenrum en Lutke Saaxum ontstaan.

Aan de westzijde was de kwelderwal Niekerk-Zuurdijk gevormd.

Afb. 1.3 Het Groninger landschap omstreeks 600 v. C. (Naar W. Roeleveld) tekening Ide Stoeper (copyright Wolters Noordhoff)

In de opvolgende jaren ging de geleidelijke opslibbing van de Hunzeboezem verder en vormden de getijdenstromen de prielen die de basis vormden voor de natuurlijke waterlopen of maren, die nu nog in het Marnegebied zijn terug te vinden. De verdere kolonisatie van het noordelijke kustgebied heeft vooral door de aanwezigheid van deze maren/prielen kunnen plaatsvinden. De plaats van de dorpen geeft aan waar vroeger deze prielen en maren gelopen hebben, ook al zijn er verschillende door opslibbing verdwenen. Om toch bereikbaar te blijven via open water, zijn er in later tijden verschillende dwars verbindingen gegraven.

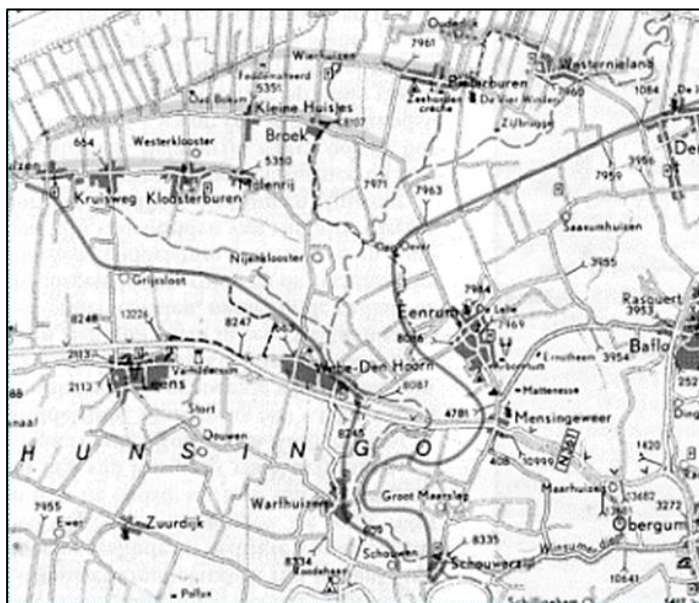
Omstreeks 600 n.C. was de kwelderwal Ulrum-Leens-Wehe gevormd.

In de transgressieperiode 700-1000 n.C. is vanuit de Lauwersmonding, door inbraken van de zee tot diep landinwaarts, het veenpakket uit het huidige Lauwersmeergebied weggeslagen, waarbij de Lauwerszee ontstond en tot ver landinwaarts erosiegeulen zijn gevormd. Hierbij ontstond ook een doorbraak van de Lauwersmonding naar de Hunze, waarbij de huidige westelijke tak van het Reitdiep ontstond.

Door deze bredere bedding van het Reitdiep werd de hoofdwaterstroom meer op Zoutkamp gericht en vond de aanslibbing in de in noordelijke richting stromende tak van de Hunze versneld plaats, zodat daardoor het ten noorden van Schouwerzijl gelegen Marnegebied verder werd opgebouwd. De oude monding bij Pieterburen verloor hierbij haar functie en slibde steeds meer dicht.

Rond 1000 n.C. was de westelijke kwelderwal gevorderd tot Hornhuizen, Kloosterburen en Molenrij.

Teneinde de regelmatige overspoeling door de zee te beperken, werden vanaf ca. 1000 n.C. de eerste plaatselijke dijken opgeworpen op de kwelderwallen tussen verschillende wierden, aanvankelijk als particulier initiatief van belanghebbende boeren. Niet lang daarna werden de eerste ringdijken aangelegd, waardoor stukken land in hun geheel omsloten werden.

Afb. 1.4 Hunzeboezem omstreeks 700 n.C. met later gevormde kwelderwallen. (VVV Fietsgids Groningen 1993)

Na de stichting van verscheidene kloosters werd de coördinatie van de werkzaamheden door de kloosters ter hand genomen.

Voor het Marnegebied is hierbij vooral het Oldenclooster van Kloosterburen van belang. De kloosters voerden ook zelf projecten uit.

Gewoonlijk werden de dijken gelegd op bestaande hoger gelegen kwelderwallen. De meeste oost-west wegen in De Marne volgen deze oude kwelderwallen en (voormalige) dijktracés.

De dijk van Hornhuizen over Kloosterburen en Nijenclooster werd aangesloten op de (oudere) westelijke kwelderwal bij Wehe. Aan de andere oever van de Oude Hunze, tegenwoordig de Kromme Raken genoemd, liep de oostelijke kwelderwal van Eenrum / Den Oever via Den Andel naar Warffum op voldoende zeeverende hoogte.

De ringdijk die niet veel later ontstond door verbinding van de westelijke oever bij Nijenclooster met de oostelijke oever van de Kromme Raken bij Den Oever en van Den Oever via Broek naar Kleine Huisjes en Hornhuizen is waarschijnlijk zo'n eigen kloosterproject.

De afwatering van de Kromme Raken naar de Waddenzee liep daarna nog hoofdzakelijk via het Westernielandstermaar, toenmaals de Rijt genoemd, met mogelijk een uitwateringsoverloop waar de nieuwe dijk de waterloop kruiste.

Omstreeks of vóór 1200 n.C. had zich een nieuwe noordelijke kwelderwal gevormd die loopt van Wierhuizen over Pieterburen en Westernieland tot aan de oostelijke kwelderwal bij Den Andel. Het is vrij zeker dat de kwelders van Pieterburen en Westernieland (destijds Mariaburen geheten) in deze tijd bewoond waren. De naam Mariaburen komt reeds in oude geschriften van omstreeks 1000 n.C. voor.

Na een korte periode van 1000-1200 n. C. waarin de zee betrekkelijk rustig was, begint omstreeks 1200 n. C. een nieuwe transgressieperiode.

Op voornoemde kwelderwal werd omstreeks 1300 n.C. de dijk achter Wierhuizen en Pieterburen gelegd. In 1350 werd deze dijk doorgetrokken van Pieterburen / Oudedijk tot Den Andel waardoor de kwelder, waar Mariaburen op lag, binnen de dijk werd gebracht.

Na deze laatste dijk aanleg was de kustlijn gesloten en werden er in deze eerste zeedijk ten behoeve van de afwatering de zogenaamde “zijlen” (uitwateringssluizen) noodzakelijk.

Er kwam een zijk in de dijk bij Westernieland. Deze zijk, de Hiddingezijk, is genoemd naar Abt Hiddo van Oldenclooster, die de zijk in 1350 gelegd heeft in de dijk, die toen de waterloop van de Rijk afsloot van de toegang tot de wadden. De zijk bleef uitwateren op de Oude Riet, zoals de waterloop naar de wadden thans nog genoemd wordt.

Door de afsluiting werd de aanslibbing aan landzijde van de zeedijk gestopt, maar ging de aanslibbing aan wadzijde juist versterkt door en ontstonden er problemen met de afwatering naar de Waddenzee.

Toen bij een vloed in de winter van 1520 de zijk wegspoelde en in de ontstane kolk verdween, werd de zijk dan ook niet weer opnieuw opgebouwd.

In 1521 werd voor de regeling van de afwatering door de pastoor Gerardus Warendorp, abt toe des Oldenclooster in de Marne, een overeenkomst gesloten met de zijkrechter van het Schouwerzijkvest, Schelte ter Borch, hoevelinck toe Warfhusen. De afwatering werd nu geregeld via het Schouwerzijkvest naar het Reitdiep.

Doordat de aanslibbing aan landzijde vrijwel geheel tot stilstand kwam, zijn de maren nog heden ten dage bevaarbaar voor schepen met geringe diepgang.

Overigens is tussen Nijklooster en Den Oever, beide gelegen op oude oeverwallen, nog tot ver in de middeleeuwen een brede rivierbedding geweest, die pas laat dichtgeslibd is. Berucht is daar de plaatselijk soms wel zeer zware klei.

Met het ontstaan van de zeedijk bij Westernieland ontstond voor het dorp ook het verschijnsel van de dijkdoorbraken waaronder die van 1686 en 1717 met de daarbij gevormde kolken,. Bij deze laatstgenoemde watersnoodramp verdween een groot deel van Westernieland. Ook de andere aan zeedijken grenzende dorpen in Noord Groningen leden grote verliezen.

Na de ramp van 1717 werd de nieuwe dijk ongeveer 1,5 km meer zeewaarts aangelegd. Herbouw van het dorp vond voornamelijk in oostelijke richting plaats, zodat de kerk thans aan de rand van het dorp staat.

Omdat bij de aanleg van de dijk in 1718 met een deugdelijker dijkconcept werd gewerkt dan voorheen, hebben zich hier in NoordGroningen na die tijd geen nieuwe grote dijkdoorbraken meer voor gedaan. Latere inpolderingen zijn mede tot stand gekomen met het oog op landaanwinning.

De Noordpolder werd na 1815 bedijkt, waardoor de dijk uit 1718 verder als slaperdijk fungeerde.

De Linthorst Homanpolder is in de tijd van de werkverschaffing (1939—1940) en in de tijd van internering van ‘foute’ medeburgers (1945—1950) bedijkt. Sinds 1984 is deze dijk op deltahoogte.

2 Westernielandstermaar

Wanneer we naar aanleiding van het vorige hoofdstuk *Westernieland, land uit water* een aantal kaarten bekijken waarop de waterlopen in De Marne goed in kaart gebracht zijn (bijvoorbeeld de kaart bij *Het Reitdiepgebied*, RegioProject Groningen, 1994), kan ons het volgende opvallen:

De voormalige Hunze (thans Reitdiep) is bij Groningen tot voorbij Garnwerd sterk gekanaliseerd. In het landschap zijn nog de vele oude, bij de kanalisering afgesneden, meanders op te merken. Van Schilligeham tot Roodehaan zijn een aantal sterke meanders gehandhaafd. Tot Zoutkamp is de rivier weer opnieuw rechter getrokken.

Bij Schouwerzijl splitst de voormalige Hunze zich in een noordelijke tak, de Kromme Raken, de oorspronkelijke hoofdstroom en een westelijke tak, het Reitdiep.

Het laat zich denken, dat de bedding die de Kromme Raken volgt er eerder was dan de bredere westelijke stroom van het Reitdiep, omdat het Reitdiep(voorheen 'Hunze') tot bij Schouwerzijl juist in noordelijke richting loopt.

In "*Het Reitdiepgebied*", een uitgave van het RegioProject Groningen (1994), lezen we daaromtrent dat in de periode 700 - 1000 n.C. vanuit de Lauwersmonding door inbraken tot diep landinwaarts, het veenpakket uit het huidige Lauwersmeergebied is weggeslagen, waarbij de Lauwerszee ontstond, erosiegeulen zijn gevormd en land is weggeslagen. Hierbij ontstond ook een kortsluiting tussen de Hunze en de Lauwersmonding, het huidige Reitdiep tussen Schouwen en Zoutkamp.

Door verbreding van de westelijke bedding van het Reitdiep zal de hoofdwaterstroom zich meer op Zoutkamp gericht hebben en kon de aanslibbing in het ten noorden van Schouwerzijl gelegen Marnegebied versneld plaatsvinden.

De Kromme Raken op haar beurt loopt via verschillende meanders en vertakkingen door tot Wierhuizen (in het noorden), Kloosterburen / Hornhuizen (in het noordwesten) en Westernieland (in het noordnoordoosten). Het is overigens zeer aannemelijk dat ook Ulrum en Leens aan voormalige vertakkingen van de Hunze zijn ontstaan.

Afb. 2.1 Kromme Raken c.q. *Westernielandstermaar bij Den Oever.*

Het vloeiende verloop van de meanders van Schouwerzijl tot Westernieland geeft voldoende aanleiding tot de gedachte dat het Westernielandstermaar het restant is van de oorspronkelijke hoofdstroom van de Oude Hunze, waarvan wordt aangenomen dat de hoofdstroom bij Pieterburen//Westernieland in de zee uitkwam. Hiervoor pleit ook dat de laatste bedijking in 1350 bij Westernieland gelegd werd, doordat de noordelijke dijk bij Pieterburen (Oudedijk in Pieterburen) werd doorgetrokken naar de oostelijke dijk van Den Oever (in Eenrum) over Den Andel (Oudedijk in Den Andel) naar Warffum.

Als laatste telg van de landaanslibbingen mag Westernieland zich terecht “*nieuwland*” noemen.

Het Westernielandstermaar zet zich aan de andere zijde van de dijk uit 1350 (grotendeels afgegraven) voort als de Oude Riet. Het is een van de weinige voormalige buitendijkse afwateringen die, globaal gesproken, behouden zijn gebleven en in het landschap nog grotendeels teruggevonden kunnen worden, zij het dat de oorspronkelijk loop, die door het verloren geraakte Hiddingezijl liep, door een stukje ander traject is vervangen, terwijl de kolk van het Hiddingezijl helaas in de tweede helft van de 20ste eeuw is gedempt.

Vooraf achter de boerderij (net buiten beeld linksboven) ten westen van de Noordpolderweg in Den Andel is nog een zeer fraai meanderend gedeelte te bewonderen. De Oude Riet eindigt vervolgens abrupt bij de nieuwe dijk uit 1718, die na de doorbraak van 1717 1½ km meer zeewaarts is gelegd.

De waterlopen zoals, die zich nu voordoen in het Marnegebied, zijn niet alle van geheel natuurlijke origine. Vele aftakkingen van de Kromme Raken vertonen een gekanaliseerde structuur. Een en ander komt doordat de waterlopen tot aan de Tweede Wereldoorlog dienst deden als verbindingsweg voor het goedertransport tussen Groningen en de provinciedorpen en dus geschikt moesten blijven voor beurtschepen met matige diepgang. Ook zijn er wel dwarsverbindingen gegraven, zoals het kanaal Baflo-Mensingeweer en het Hunsingokanaal.

De vele vaarwegen hebben ertoe geleid dat er thans zowel in de gemeente De Marne, als in het gebied Ambt en verder oostwaarts tot in het oude stroomgebied van de Fivel (Fivelingo), een zeer vertakt marengedebiet (=natuurlijke stroomgangen op het Groninger Hogeland) is ontstaan.

Na het teloorgaan van de beurtschipperij dreigde op vele plaatsen de voormalige maren te worden gedempt. Gelukkig kwam daarna het recreatieve kanovaren op deze maren in zwang en verleende het opkomend toerisme een nieuwe economische basis aan het landschappelijke belang van behoud van de sporen uit de geschiedenis. Dat het "op de maren goed is om te kanovaren" heeft inmiddels menige recreant ontdekt. En mét de maren deelt hij met

de autochtoon in de ervaring van een landschap waarin wijsheid, vergankelijkheid en eeuwigheid samenvloeien tot verwondering.

Afb 2.2 Westernielandstermaar, haven en meanders van de Oude Riet: Tegenover de boerderij rechtsboven is, aan de andere kant van de weg, nog vaag het contour zichtbaar van de gedempte kolk waarin in 1520 n.C. het Hiddingeziel ten onder ging. (De donkere vlek links daarvan is een oude waterdobbe, waarvan er ook een aan de westelijke kant van het dorp, tegenover de kerk, bewaard is gebleven) (Detail van Luchtfoto 70-17678, richting West naar Oost, genomen omstreeks 1978)

3 Naam en bewoning

De naam van het dorp is door de tijd heen steeds weer anders geweest. Omstreeks het jaar 1000 duikt het dorp in de geschriften op onder de naam Mariaburen, behorende bij de parochiana Sancte Petri (Pieterburen).

In een decanaatregister uit de 15de eeuw wordt bij het jaartal 1371 gesproken over parochiana Sancte Petri in Nova Terra.

Volgens de Nieuwe Groninger Encyclopedie wordt er in deze tijd ook wel gesproken van Mariaburen in den Nijenlanden. Nijelande in de betekenis van: op zee gewonnen land.

De naam Mariaburen raakte na de indijking omstreeks 1350 n.C. in onbruik. Bewoners spraken over Nijlandt. Om verwarring te voorkomen met het dorp Nijlandt bij Roodeschool werd het dorp Westernieland genoemd.

De schrijfwijze van deze naam is diverse keren veranderd.

Enkele voorbeelden:

1687 Westernylandt,

1697 Wester Nijelande,

1786 Westernielandt,

1806 Westernyland en tenslotte

1810 Westernieland.

3.1 De huidige entree van het dorp. Foto privébezit.

De kerk en de pastorie van Westernieland vormen, met de verhoging waarop ze staan, de historische dorpskern.

Tegenwoordig ligt de oude dorpskern niet meer in het centrum van het dorp, want tijdens de kerstvloed van 1717 is het dorp grotendeels weggespoeld.

Het dorp is aan de oostkant van de kerk weer opgebouwd.

Aangezien de lage zadeldakten maar weinig boven het schip van de kerk uitsteekt en daarom aan de oostzijde geen galmgaten heeft, gaat het geluid van de klok meer richting Kaakhorn en Pieterburen dan over het huidige Westernieland.

Op de boerderijwierde tegenover de kerk zou rond 1300 mogelijk een steenhuis of stenen woonhuis hebben gestaan. In de tuin van deze middeleeuwse boerderij, thans Rixtumaheerd genaamd, vond men omstreeks 1960, bij toevallige graafwerkzaamheden, een door aarde overdekte koepel van schelpen. Onder deze koepel vond men restanten van verbrande botten. De bewoners spraken hierover

met huisarts Posthumus en de heer Mensonides, oprichter van het openluchtmuseum 'Het Hogeland' in Warffum. Zij dachten aan restanten van lijkverbranding, analoog aan soortgelijke vondsten in Drenthe en Friesland uit tijden van vóór onze jaartelling. Aangezien lijkverbranding sedert de 8ste eeuw door Karel de Grote bestreden werd, zou er dan vóór die tijd al bewoning zijn geweest. Of het inderdaad om menselijke botten ging, is momenteel niet meer te achterhalen. Wel heeft het museum Het Hogeland een zogenaamde baardsleutel in bezit die bij deze opgravingen gevonden is.

3.2 De boerderij Rixtumaheerd omstreeks 1900. Foto privébezit.

In 1966 is het woonhuis van deze boerderij in verband met onbewoonbaarheid afgebroken. De schuren uit 1866 staan er nog steeds. De naam Rixtumaheerd vindt men nog op de schuur terug. Het afgebroken woonhuis is waarschijnlijk niet hetzelfde als de woonboerderij van plm. 1300, aangezien de afgebroken boerderij van het kop—hals—romp type was. In 2000 is er door de huidige nieuwe eigenaar opnieuw een vrijstaande woning gebouwd.

4 De watervloeden

De bewoonde gebieden van de Hunzeboezem werden bij hoog water regelmatig overspoeld. Om deze wateroverlast te beperken, werd er vanaf omstreeks het jaar 1000 n.C. begonnen met bedijking. Deze dijken waren nog laag en eenvoudig van structuur. Na de komst van de kloosters in deze streek werd de aanleg van dijken meer gecoördineerd. Daarbij werden de zogenaamde ringdijken met elkaar verbonden, waardoor meer aaneengesloten zeeweringen ontstonden. Ook werd de structuur van de dijken verbeterd. Het beheer en onderhoud van de dijken moest georganiseerd worden. Hierdoor ontstonden de eerste waterschappen. Deze waterschappen bestaan nog steeds en zijn één van de oudste bestuursorganen van West-Europa.

Het duurde nog eeuwen voordat de waterschappen goed georganiseerd waren en voldoende kennis en gezag bezaten. Het onderhoud van de dijken werd nogal eens verwaarloosd. In de tijd van graaf Floris V kwam er een dienstplicht voor boer, abt, edelman en dagloner om tegen het water te strijden en te zorgen voor betere bedijking. Vanaf de 15de eeuw begon de stad Groningen zich meer met het gezag over de dijken te bemoeien. ***“Wel nait diek'n wil, mout wiek'n”*** was het credo. Dus wie niet meehielp, verbeurde zijn erf.

De Groningers hadden, volgens een Duitse oud zeekapitein, weinig verstand van het maken van dijken. Bij een inspectie in de provincie Groningen zag deze kapitein, Thomas Seeratt, dat de dijken te steil waren en de kruin te smal. Thomas Seeratt zei: ***“Het lijken wel ruiters te paard”***. Seeratt werd in 1716 benoemd tot hoofd van de provinciale waterstaat. Helaas was de watersnoodramp van 1717 niet meer te voorkomen.

De kustgebieden werden regelmatig geteisterd door stormvloeden. Van de 12de tot en met de 18de eeuw zijn hier 14 keer dijkdoorbraken geweest.

Een van de eerste die wat ruimer is beschreven, is die van 1520.

Tijdens een stormvloed is de sluis Hiddingezijl weggeslagen en is er een kolk ontstaan.

Zo'n kolk sprak tot de verbeelding van de mensen. Bij helder weer en helder water waren de sluisdeuren, ondanks de grote diepte, nog duidelijk te zien. De kolk was zo diep dat, toen een koets met koetsier en paarden erin verdween, er nooit iets van is teruggevonden. Soortgelijke verhalen werden er ook verteld van kolken bij Hornhuizen en Munnekezijl.

Van de kolk Hiddingezijl is helaas niets meer over omdat deze omstreeks 1980 werd gedempt met o.a. zgn flinten (zwerfstenen uit de periode van landijs) die bij de dijk aanleg van de Linthorst-Homanpolder waren overgebleven. Vlak bij deze voormalige kolk bevindt zich een met riet begroeid restant van een voormalige dobbe.

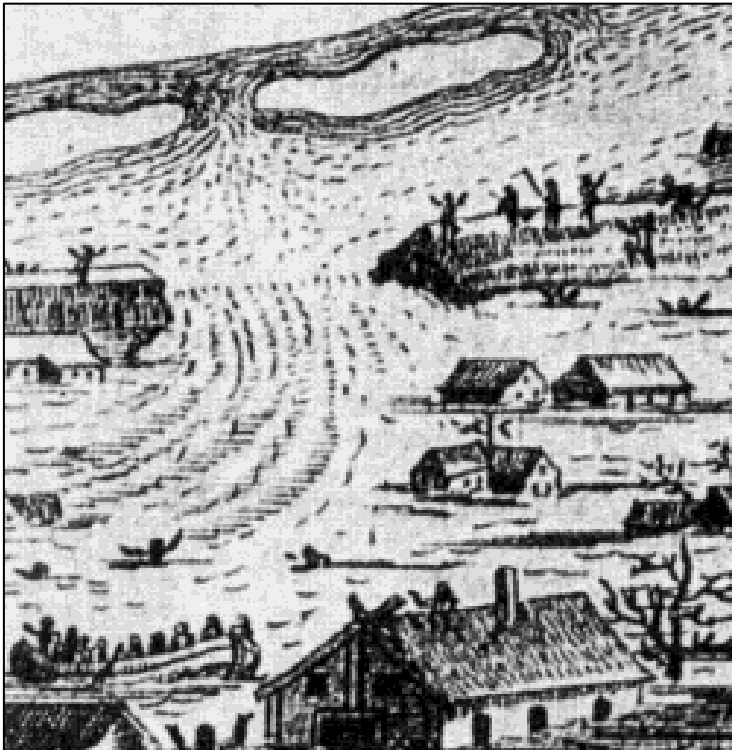
In 1570 was er op 1 november de Allerheiligenvloed. Er werd een gat in de zeekering geslagen en het water liep diep het land binnen en werden de landerijen rondom de wierde van Eenrum overstroomd. Van 12 op 13 november 1686 kreeg men te maken met de Sint Maartensvloed. In Westernieland verdronken 60 mensen en werden er 38 huizen vernield. Van het vee verdronken er 29 paarden en 221 koeien.

In 1715 was er ook een overstroming; deze richtte weinig schade aan.

Twee jaar later kreeg Noord-Nederland in de nacht van 25 december te maken met een zware stormvloed. Bij deze kerstvloed van 1717 werd het dorp Westernieland grotendeels verwoest. Van de 50 huizen die er stonden, werden er 35 door de golven gesloopt. Van de 15 overgebleven woningen bleken er nog maar 4 bewoonbaar te zijn. Met de boerderijen was het al niet veel beter gesteld. Na reparatie kon het overgebleven vee nog in twee boerderijen worden gestald.

Er verdronken 78 mensen, 66 paarden, 219 koeien, 21 varkens en 747 schapen.

Ook de kerk en het interieur hebben het zwaar te verduren gehad. De deuren in de toren waren weggeslagen, evenals een stuk muur en alle banken waren op het koor gespoeld.

4.1 Tekening van de kerstfloed van 1717. Krantenartikel HoogelandsteR, datum onbekend.

Doordat de kerk niet gebruikt kon worden, werden de kerkdiensten tijdelijk in een boerderij gehouden. Deze boerderij, de Addingaheerd, staat nog steeds in het dorp, doch is in later tijden grotendeels gewijzigd.

Hier volgen enkele impressies hoe mensen zich tijdens de stormvloed in veiligheid trachtten te brengen.:

“Isebrand Pieters en zijn vrouw dreven met een stuk van hun huis naar een scheepje. Het scheepje raakte vol water en dreef richting Rasquert. Hier wist Isebrand in een boom te klimmen. Zijn vrouw, bevangen door kou en uitputting, had niet meer de kracht om in de boom te klimmen en ook lukte het Isebrand niet om haar in de boom te krijgen en zo verdrong zij onder de ogen van haar man. Isebrand werd wel gered”.

“Pieter Klasens vluchtte bij het zien van het aanbruisende water met vrouw en meid naar de zolder. Zijn broer dreef van zijn bed naar buiten en kwam in een boom terecht. De moeder van Pieter verdrong. Haar lijk werd naderhand gevonden bij Harkstede en ze is begraven in de stad Groningen. De knecht was in de schuur op een blok stro gevluht. Hij bond een touw aan een stuk hout en liet dit naar de boom drijven waar de broer van Pieter in zat en zo kon ook hij voorlopig gered worden. Weldra spoelde het middelste gedeelte van het huis weg en verkeerden Pieter en zijn vrouw en de meid in nood. Het lukte hen echter met behulp van het touw en het stuk hout in de schuur te komen. Ze maakten een gat in het hooi om zo hun benen te verwarmen. Ze werden de daaropvolgende zondag allen gered”

deze kerstvloed werden over een afstand van 10 minuten gaans, bij de dijkdoorbraken, vier grote kolken gevormd langs wat nu Kaakhornsterweg en Kaakhornsterpad heet. De restanten zijn nu beschermd landschapsmonument. De kolk aan het Kaakhornsterpad is nu nog een, in het midden open, rietplas. Het zand dat uit de kolk is gespoeld, ziet eruit als een ‘natuurlijke’ wierde en is in beheer van Natuurmonumenten.

De kolk achter Kaakhornsterweg nr. 31 is medio 20ste eeuw door de gemeente Eenrum vol gestort met bouwafval.

Afb. 4.2 Afbeelding van de kolk bij kaakhornsterweg 45 anno 1978. Tegenwoordig is de kolk omringd met hoger geboomte, waardoor toch vervuiling en verlanding dreigt.

De kolk bij nr. 45 is nog mooi open, diep en steil, zodat er nauwelijks waterplanten in kunnen groeien. Deze kolk is in beheer van Staatsbosbeheer. Het huis op nr. 45 is na de overstroming weer opgebouwd en later weer gewijzigd

De kolk bij nr. 53 is veel minder diep.

In het begin van 1718 stuurden de Staten 500 soldaten en 4000 arbeiders om de dijken te herstellen en te beginnen met een nieuwe dijk naar de inzichten van Thomas Seeratt. Deze dijk werd ongeveer 1,5 kilometer zeewaarts aangelegd. De boeren en landeigenaren kregen met de verplaatsing van de dijk meer land, waardoor de bereidheid tot bedijken toenam. Zo ontstonden o.a. de Zevenboerenpolder en de Ikemapolder.

Het belang van betere bedijking zag men rond 1800. Terwijl het westen van het land schade leed door overstromingen bleef men hier in het noorden daarvoor gespaard. Gedurende de rest van de 19de eeuw deed men veel aan landaanwinning; de ene na de andere polder werd voltooid. Als laatste in de 19de eeuw de Lauwerspolder in 1892.

In 1916 was er een stormvloed en rond de Zuiderzee bleken de dijken niet bestand tegen het watergeweld. Ook bij Nieuw Statenzijl was er een doorbraak. Daarom werden ook de dijken van de provincie Groningen geïnspecteerd.

De provincie en het rijk besloten om nieuwe dijken aan te leggen. Naast een betere bescherming, was er tevens een mogelijkheid om meer nieuw land aan te winnen. Omdat de werkloosheid in het land groot was, werd besloten om werklozen in te zetten.

4.3 Kantine bij het werkkamp De Slikken. Ansichtkaart privébezit.

Voordat met de Linthorst Homanpolder werd begonnen, werd achter Westernieland het werkkamp "De Slikken" gebouwd. In dit kamp had men plaats voor 600 arbeiders. Het was bedoeld voor hen die niet naar huis konden. Er was werk voor 1300 mensen.

Op 20 februari 1939 ging de eerste spade de grond in. De inpoldering verliep niet zo vlot als men gehoopt had. Door de

voorjaarsstormen werden gaten in de nieuwe drie meter hoge dijk geslagen.

In de nazomer van 1939 viel Duitsland Polen binnen en de mobilisatie werd afgekondigd.

Veel arbeiders moesten onder de wapenen. Slechts 300 mannen bleven over. Door het slechte weer konden deze mannen niet veel doen en het werk werd stilgelegd.

In april 1940 kon het werk worden hervat, maar na de inval van Duitsland in Nederland kwam het werk opnieuw stil te liggen.

Na enige tijd werd het werk weer hervat.

Voor de arbeiders die in het kamp verbleven, werd gekookt door een "keetvrouw".

Zij kookte voor 100 personen. Het menu was iedere week hetzelfde.

Het menu was:

Maandag - bonensoep met worst

Dinsdag - aardappelen met grauwe erwten en pap

Woensdag - snert met worst

Donderdag - snijbonen met worst

Vrijdag - grauwe erwten met spek en pap

Op 14 oktober 1940 kwam de volgende tegenslag. Een bus met werklui kwam nabij Winsum op de onbewaakte overweg bij Ranum onder een trein. Negen mannen waren op slag dood, twee overleden op weg naar het ziekenhuis en twee stierven later. De anderen waren zwaar of licht gewond.

De slachtoffers werden begraven op de Zuiderbegraafplaats in Groningen. Bij de dijkovergang naar de Linthorst Homanpolder staat

een monument met een gedenkplaat met daarop de namen van de slachtoffers.

Na juni 1945 kwamen er NSBers in het kamp. Zij werden tewerkgesteld bij de voltooiing van de polder die in 1947 een feit was.

Een groot deel van het kamp “*De Slikken*” is nadien in de loop van de jaren afgebroken. Het deel dat er nu nog staat heeft een recreatieve functie.

Nog tot aan het klaarkomen van de op “Deltahoogte” gebrachte zeedijk in 1984 was er tijdens zware stormweer een dijkbewakingsplicht voor boeren, dorpsbewoners en ambtenaren.

4.4 Luchtfoto Westernieland, met waddenzee en zeedijk omstreeks 1978

De dijk uit 1350 n.C. liep van middenrechts naar linksbeneden op ca.1/3 van de hoogte van de foto, zoals ook uit de verkaveling en het kolkrestant in het midden van de foto is op te maken.

5 Het dorp in de 20ste eeuw

Het dorp van nu is niet meer het dorp van begin 20ste eeuw. Naast veel van wat er is verdwenen is er natuurlijk ook iets nieuws voor in de plaats gekomen of bijgebouwd. Zo bezat het dorp toen nog een molen. Deze was gebouwd in 1854 achter de boerderij direct aan de Hoofdstraat. De molen werd in 1917 afgebroken. Hierbij verongelukte de muldersknecht G. de Vries..

5.1 De molen omstreeks 1900. Foto gemeentearchief.

In het begin van de 20ste eeuw had het dorp 6 straten, te weten: Westernielandseweg, Hoofdstraat, Valgeweg, Kaakhornsterweg, Kaakhornsterpad en Schaapweg

De naam van de Hoofdstraat is na de oorlog veranderd in de Dirk Wierengastraat en is genoemd naar de dorpsgenoot die in de oorlog in het ondergronds verzet zat. Hij werd gearresteerd door de Duitsers en in Scheveningen gefusilleerd op 20 mei 1944.

Dirk Eliza Wierenga werd geboren op 25 mei 1922 te Bierum. Hij was de zoon van Louwe Wierenga, hoofd van de plaatselijke christelijke lagere school. Dirk Wierenga is begraven op de algemene begraafplaats van Westernieland.

5.2 Grafsteen op het graf van Dirk Wierenga. Foto privébezit met de tekst: “Geboren 25 mei 1922 die den 20 mei 1944 na een heldenstrijd in het ondergrondsch verzet door een Duitsch vuurpeloton te Scheveningen werd gefusilleerd”.

In de loop der jaren zijn er langs de dijk en in het streekje Kaakhorn veel huizen afgebroken, maar rond 1948 werden er ook nieuwe huizen gebouwd. Deze waren bedoeld voor de opzichters van het werkkamp “De Slikken”.

Westernieland kreeg in 1957 waterleiding. Vóór die tijd hadden de inwoners een put of regenton. Als het water op was, kon men voor

f0,25 per melkbus water kopen uit de put van de kerk. Dat water gebruikte men vooral voor de was.

Omstreeks 1960 werd er nieuwbouw gepleegd. Hierdoor ontstonden de Addingalaan en de Jan Heidemastraat. De laatste werd vernoemd naar Jan Heidema, geboren in 1870 te Westernieland als boerenzoon. Hij bezocht de Rijks HBS te Groningen, de Hogere Landbouwschool te Wageningen en de Landbouw Hogescholen van Berlijn en Halle. In 1892 werd hij op 21jarige leeftijd directeur van de Rijks Landbouwschool te Groningen en landbouwconsulent voor het noorden van Nederland. In 1921 werd hij directeur van de Middelbare Landbouwschool te Groningen. Hij overleed in 1940.

5.3 Meester Huizinga met leerlingen O.L.S. 1940. Foto privébezit.

Aan de Jan Heidemastraat werd in 1961 de nieuwe Openbare Lagere School gebouwd. De oude school aan de Dirk Wierengastraat werd verbouwd tot een turnzaal en badhuis.

5.4 De huidige turnzaal aan de D.Wierengastraat. Foto privébezit.

Omdat in de meeste huizen nog geen douche was, konden de mensen op vrijdagavond of op zaterdag van 10.00 tot 12.00 uur en tussen 14.00 en 16.00 uur douchen in het badhuis.

In 1981 werd achter de turnzaal annex badhuis het dorpshuis "*Diekstaal*" geopend.

In 1957 werd de nieuwe Gereformeerde School aan de D. Wierengastraat geopend. Na 26 jaar heeft deze school op 1 augustus 1983 de deuren gesloten om in Winsum een nieuwe school te openen.

De Openbare School werd in 1985 uitgebreid om ook de kleuters, die voordien naar Pieterburen moesten, onderdak te kunnen geven. Dit in het kader van het streven om van de lagere scholen basisscholen te maken, voor leerlingen van 4 jaar tot en met 12 jaar..

De openbare basisschool *De Oelesprong* heeft 15 jaar als zodanig kunnen functioneren, maar moest door een tekort aan leerlingen op 1 augustus 2000 sluiten.

De leerlingen uit het dorp gaan nu naar scholen in naburige dorpen.

Het schoolgebouw zou worden verkocht, maar na het plaatsen van een aantal noodlokalen doet het nu dienst als school voor asielzoekers tussen 12 en 18 jaar uit de asielzoekerscentra van Ulrum en Winsum. Deze asielzoekerscentra zullen mogelijk in de toekomst gesloten worden en daarmee is de verdere bestemming van de voormalige openbare basisschool opnieuw onzeker geworden..

In een deel van het dorp lag al riolering, maar in het begin van de 80 er jaren werd het dorp min of meer gerenoveerd. Er werden trottoirs aangelegd en er kwam een dieprooi. In 1986 was iedereen hier op aangesloten

WESTERNIELAND - oktober 1984. t Mout eerst minder worden veur t beter wordt. Westernieland krijgt riolering.

5.5 Westernieland krijgt riolering 1984. Hoogelandster, okt 1984

De dorpsbewoners waren voor hun levensonderhoud hoofdzakelijk aangewezen op de landbouw; als boer, meid of knecht. Maar ook als smid, timmerman of beurtschipper. Verder waren er natuurlijk de dienstverlenende beroepen als bakker (2), kapper(2), kruidenier,

schoenmaker, verkoper van band en garen, manufacturier en caféhouder.

Toen de mechanisatie in de landbouw toenam en daardoor de werkgelegenheid afnam, vertrokken veel jongeren om elders te gaan werken en wonen. Ook voor beurtschipper Hamming kwam er een andere tijd. Vervoerde hij eerst nog vanuit het haventje graan, aardappelen, suikerbieten en tuinbouwprodukten via de Westernielandstermaar naar vooral Groningen, later stapte hij over op vervoer via de weg. Hij werd vrachtrijder.

Langzamerhand sloot de een na de ander zijn winkel of bedrijf. In 1985 is er geen enkele middenstander meer. Naarmate de leegloop toenam, kwam er een nieuwe instroom van bewoners die veelal het drukke leven elders verruilden voor de rust van een plattelandsdorp.

Hierdoor kwam er ook weer wat nieuwe activiteit terug.

Zo kwam in het voormalige café de praktijk van een homeopathische arts, de voormalige smederij werd omgebouwd tot caféhotelrestaurant en de laatste bakkerij kreeg een kunstzinnige bestemming. Het is nu een galerie met beeldentuin. Er zijn wisselende tentoonstellingen.

5.6.Oud plaatsnaambord op de muur van het voormalige Café/annex zalencentrum. Foto privébezit

Westernieland behoorde samen met Broek, Eenrum en Pieterburen tot 1 januari 1990 tot de gemeente Eenrum. Sinds die datum zijn de gemeenten Eenrum, Kloosterburen, Leens, Ulrum, Zoutkamp en Lauwersoog samengevoegd tot gemeente De Marne met een nieuw gemeentehuis in Leens. Voor de bewoners van het dorp is het dus verder reizen om zaken op het gemeentehuis te kunnen regelen. Over het algemeen is het trouwens zo dat de dienstverlening op het platteland steeds verder afneemt of op grotere afstand zit.

Het openbaar vervoer neemt bijvoorbeeld steeds verder af en de banken verlenen steeds minder service.

Ondanks bovenstaande negatieve ontwikkeling wonen de 305 inwoners toch met plezier in hun dorp. Dit komt mede door toch nog een vrij actief verenigingsleven.

5.7 Haven met beurtschip en schippershuis. Krantenknipsel, privébezit. De HogelandsteR plaatste een foto van de haven: De beurtschipper staat bij zijn schip. Op de achtergrond het beurtschippershuis.

Afb 5.8 Het dorp omstreeks 1978. Luchtfoto 70-17678, richting West naar Oost, genomen omstreeks 1982. Bezit kerk Westernieland (gift).

De dijk uit 1350 n.C. liep van rechtsboven naar linksbeneden op 1/3 van de hoogte van de foto, zoals ook uit de verkaveling en het kolkrestant is op te maken.

6 Kerkgebouw, begin & ontwikkeling

De naam Mariaburen van omstreeks het jaar 1000 wijst erop dat het dorp toen reeds functioneerde als buurtschap, waarschijnlijk vallende onder de parochie van Pieterburen. De aparte naam Mariaburen wijst daarbij op een eigen kerkelijke behuizing, mogelijk een kapel.

Te denken is daarbij aan een kleine monnikengemeenschap, wellicht een dependance van Oldenclooster te Kloosterburen. Er is weinig fantasie voor nodig om deze monnikengemeenschap met kapel en boerenbedrijf te lokaliseren op de boerderijwiede tegenover de huidige kerkwiede. In later tijd, toen de techniek van het bakken van kloostermoppen ook in deze streken tot de vaardigheden ging behoren, zou er dan een nieuwe bakstenen kapel op de plaats van de huidige kerk kunnen zijn gebouwd, maar dan moet het inmiddels het jaar 1170 of later zijn geweest.

De huidige (bakstenen) kerk is nml van het romanogotische type en dateert volgens sommige schrijvers uit het midden van de 13de eeuw.

Volgens kenners is het meest oostelijke koorgedeelte zelfs van nog oudere datum. De romanogotische bouwwijze met kruisgewelven en rondboogramen is vanaf ca. 1150 in WestEuropa toegepast; een da tering van het koorgedeelte begin 1200 is zeer wel mogelijk. Ook lijken de kloostermoppen in de oostgevel een grotere brosheid te vertonen, hetgeen erop zou kunnen wijzen dat in deze tijd de techniek van het bakken van kloostermoppen nog wel niet geheel uitgekristalliseerd zal zijn geweest, dan wel van een tweede kwaliteit zouden kunnen zijn.

Te denken is daarbij aan een kleine monnikengemeenschap, die het oorspronkelijke ééngewelfs kerkje als kapel voor de eredienst in gebruik had en tegelijk de boerderij op de tegenoverliggende wiede exploiteerde.

Zeker is dat ook de latere tot drie gewelven uitgebreide kerk niet van een aangebouwde toren voorzien was. Er waren twee ingangen, t.w. de ingang voor de mannen in de zuidgevel en de ingang voor de vrouwen in de noordgevel.

6.1 Kerk met wierde vlak voor de restauratie. Foto privébezit.

De ingang is thans aan de Westzijde via de aangebouwde toren die uit de 14de eeuw dateert en later nog sterk is gewijzigd.

Tijdens de kerstvloed van 1717 is een gedeelte van de muren en zijn de deuren van deze toren weggeslagen.

Ten gevolge van slecht onderhoud stortte in 1926 wederom een gedeelte van de voorgevel van de toren in. Er is toen een nieuwe,

zwaardere muur tegenaan gezet. Hierbij is een niet bij de toren passende steensoort gebruikt. Mede doordat de noordgevel van de toren toen besmeten werd met een grijze cementlaag is het middeleeuwse aanzicht van de toren hierbij geschonden

Ook de kerk zelf heeft zo zijn bouw- en ongevallengeschiedenissen gehad.

Allereerst de aanbouw van twee nieuwe gewelven aan de bestaande kapel anno 1250.

Vervolgens het dichtzetten van de zuid en de noordingang na de aanbouw van de toren in de 14de eeuw.

Ook is als gevolg van de overgang van een roomskatholieke kerk naar een protestantse kerk het interieur sterk gewijzigd en werden de romanogotische rondboogramen vergroot

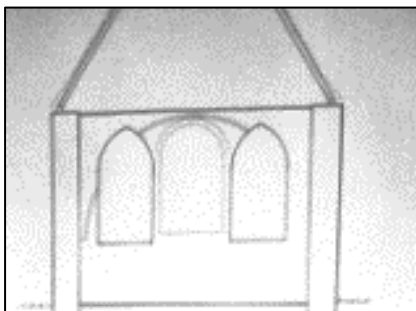
Tenslotte heeft de kerstloed in 1717, toen het water in de kerk ca. 2 meter hoog stond, veel schade toegebracht. De banken waren op het koor gespoeld.

Onderhoud had in de protestantse tijd niet de hoogste prioriteit, omdat de kosten voor een leraarpredikant nu eenmaal hoger lagen dan het levensonderhoud van een celibataire priester.

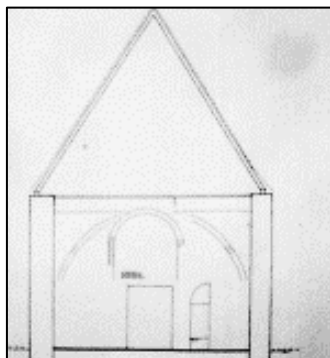
In 1831 moest er nodig wat aan de gewelven van de kerk gedaan worden. Bij deze herstelling heeft de kerk haar gewelven verloren en is overzolderd. Tevens zijn de bestaande 2x3 romanogotische ramen in de noord en de zuidgevel werden vervangen door 2x4 grote spitsboogramen. Ook in de oostgevel van het koor werden de ramen vergroot.

Een en ander is te herleiden uit de bouwsporen die bij de restauratie 2001-----2002 zichtbaar werden.

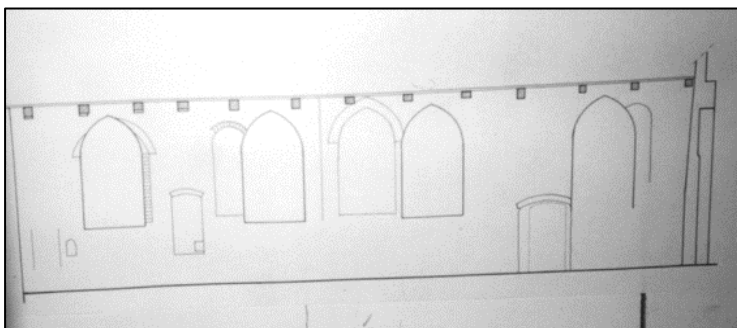
Historische bouwsporen van de kerk in kaart gebracht.

De oostmuur...

... de westmuur.

...en de zuidmuur

Door al deze ingrepen is de gevelstructuur er bepaald niet fraaier op geworden.

In 1877 werden de muren aan de buitenzijde en aan de binnenzijde bepleisterd met een harde cementmortel. Binnen 80 jaar dit leidde tot ernstige

problemen: de kerk werd vochtiger, de zolderbalken begonnen bij de oplegging in de zijgevels op verschillende plaatsen te rotten, het dak lekte op veel plaatsen en het meubilair was aan grondig onderhoud toe. Maar het geld was op!!!

In de vijftiger jaren van de 20ste eeuw werden pogingen ondernomen om voldoende geld bij elkaar te sprokkelen om de kerk geschikt te houden voor erediensten.

In 1957 werd, op een verzoek aan Monumentenzorg om een reparatiesubsidie, afwijzend beschikt vanwege de toenmaals noodzakelijke rijksbezuinigingen. De begroting voor voorlopig herstel à f10.000 was niet rond te krijgen. Reserveringen uit het restauratiefonds, bijdragen van de gemeente (Eenrum), provincie en inzamelingen onder de dorpsbewoners leverden een totaal van f9.000 op.

Een nadere rondgang door het dorp leverde voldoende toezeggingen voor hand en spandiensten op om het resterende gat te dichten.

In juni 1958 kon men met vereende krachten aan de herstelling, binnen en buiten, beginnen. Hoewel dit geen afdoende restauratie inhield, was daarmee wel algeheel verval voorlopig voorkomen.

Midden tachtiger jaren van de 20ste eeuw werd uit de nalatenschap van ds. Piccardt († 1936 te Haren en begraven op de algemene begraafplaats in Westernieland) aan de kerk een erfenis toebedeeld van ruim een half miljoen gulden, ten behoeve van *“het geestelijk leven in Westernieland”*, dus voor eredienst en pastoraat in de ruimste zin van het woord. Schulden konden betaald worden, de

kerk kreeg centrale verwarming en de buitenkant van de oorspronkelijk wit geverfde kerk werd geschilderd in een gele, zuidelijk aandoende kleur. De rest van de erfenis werd gereserveerd voor ondermeer predikantentraktementen en eigen bijdrage bij een eventuele restauratie onder Monumentenzorg, waarover nu weer ernstig werd onderhandeld.

6.2 Tekening bij Westernielanders aan het werk 1958. Bron onbekend

Begin jaren negentig werd de kerk op de lijst van rijksmonumenten geplaatst. Omdat de kerkelijke gemeente Westernieland inmiddels geen handelingsbevoegde kerkvoogdij meer had, werd de erfenis onder beheer gesteld van de Stichting Beheer Kerkelijke Goederen.

Na de samenvoeging in 1993 van de gemeenten Den Anel, Eenrum, Saaxumhuizen en Westernieland werd door de kerkenraad van deze nieuwe gemeente in 1994 de restauratiecommissie geïnstalleerd, die de nog steeds noodzakelijke restauratie financieel en inhoudelijk mede moest voorbereiden. Hoewel nog niet alles

rond was, vooral het financiële gedeelte niet, moest opnieuw in 2000 de restauratie met urgentie worden aangepakt.

6.3 *Ds. N.L.Piccardt C.Hzn met vrouw en dochters. Foto bezit kerk Westernieland (gift).*

Omdat de hervormde gemeente Halfambt het van belang vond dat het kerkgebouw voor méér dan kerkdiensten alléén gebruikt zou kunnen worden en omdat óók de gemeente De Marne multifunctioneel gebruik als voorwaarde stelde om voor subsidie in aanmerking te komen, moest in het interieur een en ander gewijzigd worden: de banken kregen een comfortabeler zit, in het koorgedeelte werden de grafzerken verschoven tot onder de preekstoel en werd het koor vergroot. Ook werden achterin de kerk voorzieningen getroffen voor een eenvoudig toilet en keuken.

Ten behoeve van de organisatie van culturele activiteiten in de kerk Westernieland is een stichting in oprichting van start gegaan.

7 De toren en de klok

De kleine eenvoudige kerk met een aangebouwde westtoren is volgens sommige onderzoekers gesticht in de 13de eeuw. In verband met de voorkomende term “parochiani Sancte Petri in Nova Terra” (1371) mag men de kerk beschouwen als een dochterkerk van die van Pieterburen.

De zadeldaktoren is iets jonger dan de kerk en later sterk gewijzigd.

7.1 De toren omstreeks 1950. Ansichtkaart privébezit.

Bij de watersnoodramp van 1717 is een gedeelte van de torenmuur met de deuren weggeslagen. In 1877 zou ook deze westtoren aan

de noordzijde gepleisterd zijn. In 1926 stortte een deel van de voorgevel van de toren in. De reden hiervan kan zijn, dat de toren vóór die tijd slecht werd onderhouden.

De kerkvoogden van die tijd waren van mening dat de toren eigendom was van de burgerlijke gemeente en dat die de toren dus moest onderhouden. Uiteindelijk werd de toren toch opgeknapt. Aan de westzijde werd een steunmuur geplaatst en werd de toren “beklamps”. Door de niet passende steensoort heet de toren “geschonden”.

De niet hoge en daardoor enigszins plomp lijkende toren draagt een klok.

In het jaar 1753 werd er door Johannes Borchhardt een klok gegoten voor de toren in Westernieland. Er stond op te lezen:

P.W. Baron van Sytzeema Heer van Bellingeweer ect. Privative unicus Collator over Westernyland ect. E.I. de Baronesse van Humalda, ect. G.T. Baronesse van Burmania etc. Desselfs Byde overledene Gemalinnen 1753. Fudit I. Borchhardt Groningae.1753. Soli Deo Gloria.

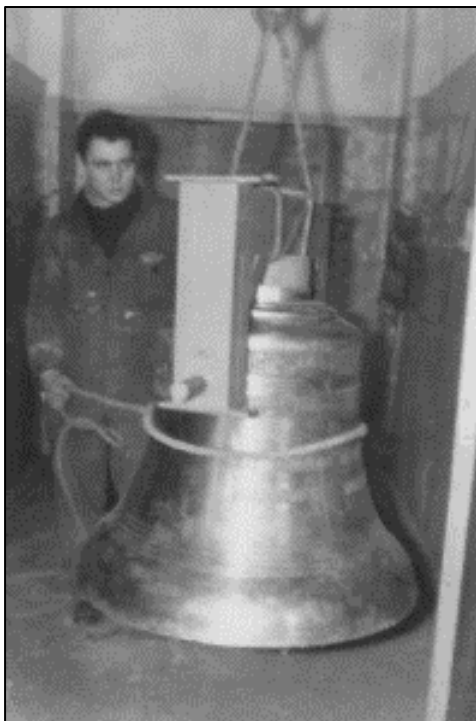
Verder toonde de klok een drietal wapens met twee eenhoorns als schilddragers. De klok is in 1943 ontvreemd door de Duitse bezetters. Deze is nooit teruggevonden.

In 1964 maakte de firma Van Bergen te Heiligerlee een nieuwe klok. Het hiervoor benodigde bedrag werd bij elkaar gebracht door een inzameling onder de bevolking en subsidies van de provincie Groningen en de gemeente Eenrum. Op 20 januari 1965 is de klok officieel in gebruik genomen.

De klok met inscriptie.

7.2 De nieuwe klok 1964. Foto gemeentearchief.

*De nieuwe klok wordt
op zijn plaats
gehangen*

7.3 De installatie van de klok 1964. Foto gemeentearchief.

Na de plaatsing van de klok in 1965 werd de heer A. Prins vaste klokkenluider. Hij bleef dit doen tot 1970.

Toen werd het luiden overgenomen door de heer B. Steinfelder.

7.4 Klokkenluider A.Prins. Foto privébezit.

**7.5 Klokkenluider
B.Steinfelder. Foto
gemeentearchief..**

Na 25 jaar moest deze er wegens zijn gevorderde leeftijd mee stoppen.

Van 1995 tot 1999 nam A. Prins de taak weer op zich.

De klok werd o.a. geluid vóór een kerkdienst, bij een uitvaart en elke zaterdagmiddag om vijf uur om de werkweek af te sluiten. Dit

laatste was nog een traditie uit de tijd dat er een zesdaagse werkweek was. Vervolgens werd op zondagmorgen om acht uur de nieuwe week ingeluid. Momenteel wordt de klok op zondagmorgen alleen geluid als er diensten worden gehouden in de kerk.

Sinds 1999 is er geen vaste klokkenluider meer. En hoewel de vervangers hun best doen om op de gewenste tijden de klok te luiden, is dit niet altijd mogelijk.

Kort voor het begin van de kerkrestauratie is, bij het luiden ná de uitvaartdienst van de eerste klokkenluider de heer Prins, de klepel naar beneden gekomen. Gelukkig zonder ernstige gevolgen.

8 Interieur van de kerk

Preekstoel

Het interieur van de kerk wordt beheerst door een fraaie preekstoel, geplaatst op het koor tegen de oostelijke muur. De preekstoel dateert uit 1660 en heeft een rijk gesneden kuip. In het snijwerk is onder anderen het wapen van Tamminga met schild en twee omziende kraanvogels als schildhouders zichtbaar. Schotto Tamminga van Bellingeweer was toenmaals collator van Westernieland. Een collator had o.a. het recht van benoeming van predikant, koster en schoolmeester.

8.1 De preekstoel voor de restauratie van 2002. Foto privébezit.

Hoewel oorspronkelijk uitgevoerd in blank eiken, is in latere tijden stevig met de verniskwast gewerkt. Door verwerking van deze vernis

was het uiterlijk enigszins toonbaar geworden. Bij de restauratie van 2001-2002 zijn de oude vernislagen verwijderd tot op het blanke hout en opnieuw ingekleurd, vervolgens is de preekstoel weer in de was gezet. Beschadigd houtwerk is, voor zover noodzakelijk, hersteld. Een enkel ontbrekend stukje moet anno winter 2005 nog ingevoegd worden.

Kroonluchter

De prachtige kaarsenkroon die de kerk bezit is in 1897 geschenken door de bewoners van Zijlbrugge. Op één van de druppelvangers staat vermeld "*Vernieuwd door Jan van Dellen, 1938*" (dhr J.v.Dellen was destijds de plaatselijke dorpsmid en koperslager).

In 2002 zijn de aluminium spijkers vervangen door koperwerk en zijn de kaarsenarmen weer uitgelijnd door een anonieme kerkganger.

Houten beeld

Tegen de zuidelijke muur hangt een houten beeld, gemaakt door dokter Van Bruggen uit Pieterburen. Dit beeld is gemaakt in de jaren zeventig en overgedragen op 3 december 1972 aan de kerk van Westernieland..

Dokter Van Bruggen is in de gemeente Diepenveen bij Deventer geboren op 3 maart 1914. Hij was jarenlang huisarts in Groningen. Na twee hartaanvallen stopte hij met zijn praktijk en ging in Pieterburen wonen. Hier besteedde hij veel tijd aan het maken van houten beelden. Ook schilderde hij. Dokter Koos van Bruggen overleed op 12 mei 1979.

8.2 Wapen op de avondmaalsbeker. Foto gemeentearchief

Het avondmaalszilver bestaat uit één beker en twee schalen. Op de grote beker staat te lezen:

“Dese beker is vernieuwt als Schotto Tamminga Heer van Bellingeweer etc. etc. privative Unicus Collator van 't Westernieland Domini Joh. Coens pastor van de gemeente sijn geweest in den jaere Anno 1706.”

Verder toont de beker het wapen van Tamminga een gekroond schild en twee kraanvogels als schildhouders.

De twee zilveren (2de gehalte) bladen of schalen werden in 1851 aan de kerk geschonken door mevrouw Titia HommesWiersema van Zijlbrugge.

8.3 Avondmaalsschalen met inscriptie. Foto privébezit.

De schalen, prijkkende met het wapen van de Wiersema's (pelikaan met jongen), voeren als inscriptie *Gebruikt die met een oprecht geloof, die zal het wel gaan, zegt onzen Zaligmaker*. De schalen zijn in 1876 geijkt.

Herenbank met achterschot

In de 18de eeuw woonde op de boerderij Zijlbrugge de heer Albertus Wiersema, die naast landheer ook predikant was in Westernieland en Saaxumhuizen. De heer Wiersema kocht in 1786 twee banken in de kerk, een mannen en een vrouwenbank. *Gekocht met alle deszelfs Lusten en Lasten voor een zomma van fl 224,.*

De herenbank staat tegen de noordmuur. Boven de herenbank staat een achterschot met een wapen, waarvan de herkomst niet meer bekend is. De omschrijving van dit wapen luidt: *Gedeeld I. Op een rots een boom, waarboven een zegenende hand, komend met voorarm schuinlinks uit een wolk. De hand is vergezeld van drie sterren, te weten twee rechts en één links.*

Gedeeld II : Een halve adelaar met aan linkerzijde drie klaverbladen onder elkaar.

In verband met vochtproblemen in de kerk is het achterschot enige tijd geplaatst geweest onder het orgel. Tijdens de restauratie is dit

unieke stukje houtsnijwerk weer teruggeplaatst op zijn oorspronkelijke plaats tegen de noordmuur boven de herenbank.

8.4 Detail van achterschot van de herenbank. Foto privébezit..

Het orgel

Het orgel werd in 1893 voltooid door de gebroeders Van Oeckelen uit Harendermolen.

Het waren Cornelis Allegondus (1829-1905) en Antonius (1839-1918) die het bedrijf van hun vader, Petrus van Oeckelen, hadden voortgezet.

In verband met de beperkte inbouwruimte moest afgezien worden van een bovenafsluiting van de kast. Er moest zo krap worden gewerkt, dat zelfs de grote balk boven het pijpwerk hier en daar ingekapt moest worden.

Het orgel is nog in oorspronkelijke staat. De frontpijpen zijn bestreken met aluminiumverf. Na een schade in 2002 zijn ook de

frontpijpen weer hersteld en gepolijst. In 1987 werden door orgelmaker S. Steendam de klaviatuur en het pedaalwellenbord gerestaureerd.

Het orgel staat op eenvoudige ijzeren pilaren. Na de restauratie zijn deze pilaren in de kerk niet meer te zien.

De dispositie in volgorde op de lade:

Manuaal (C f 3):

Prestant 8 voet

Bourdon 16 voet (vanaf G)

Holpijp 8 voet

Gamba 8 voet

Octaaf 4 voet

Woudfluit 2 voet

Fluit 4 voet

Pedaal (C a):

aangehangen

Nevenregister:

Ventiel

Windvoorziening: magazijnbalg onder de lade.

De *klaviatuur* bevindt zich aan de linker zijkant.

8.5 Het orgel omstreeks 1997. Foto privébezit. (Het orgel vóór de restauratie, nog puntgaaf !)

Dooptont

Het dooptont is uit de 18de eeuw. Het geheel bestaat uit een smeedijzeren onderstel en een koperen schaal.

Bijbel

De statenbijbel van Jacob en Pieter Keur dateert uit 1729. Door de hoge vochtigheid in de kerk zag de bijbel er slecht uit. Sterk beschimmeld. Van sommige bladzijden waren de hoeken aangetast. Ook de buitenkant, de band is van kalfs of rundleer, zag er niet fraai uit. Er ontbraken twee klampen en een hoekstuk. Door een zilversmid zijn de ontbrekende delen gemaakt.

De bijbel is in 2001 gerestaureerd door de heer P.J. van Dijk, papier en boekrestaurateur uit Ten Boer. In februari 2002 is de “nieuwe” bijbel overgedragen aan de restauratiecommissie.

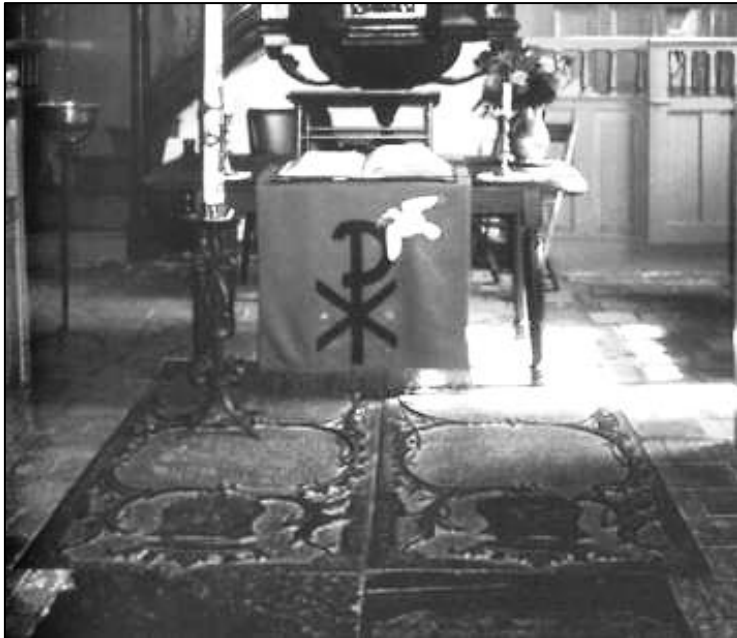
Door bijdragen van Stichting J.B. Scholtenfonds, Prins Bernhard Cultuurfonds Groningen, Vereniging Dorpsbelangen Westernieland en particulieren kon de restauratie worden uitgevoerd.

Banken

De banken hebben gesneden lijsten(het zgn.”getelde geld”) en ronde knoppen. De banken en de zij en voorpanelen waren in slechte staat en moesten voor een deel vernieuwd worden. Ter verbetering van het zitcomfort zijn ze verbreed en enigszins achteroverhellend uitgevoerd.

9 Grafzerken in de kerk

In de vloer van de kerk ligt een aantal grafzerken.

9.1 Grafstenen in het koor . vóór de restauratie 2001 - 2002 Foto privébezit.

Op het koorgedeelte liggen de grafstenen van:

NICOLAUS HARSSEMA, IN LEVEN DE BEDIENAER DES H. EVANG. IN
DIE GEMEYNTE JESU CHRISTI OP 'T W. NIELANDT, AET. 39. OBIIT
DEN 29 MAY AN* SAL. 1681. MORS NOVA VITA PIIS.

DE EERZAME **EIZO WYRZEMA**, GEBOREN IN 'T CLOOSTER WITWERT
DEN 17d FEBR. 1685, OVERLEDEN OP ZYLBRUGGE DEN 2D

SEPTEMBER 1759 IN DEN OUDERDOM VAN 74 JAREN, IN LEVEN LID
DER PROVINCIALE STAATSVERGADERINGE, STAAND ZYL EN
DYKREGTER VAN WESTERNIELAND, OUDERLING EN MEDE
COLLATOOR VAN EENRUM, ZEER CHRISTELYK IN DEN HERE GERUST,
VERWAGTENDE HET LEVEN IN CHRISTUS JEZUS ONSEN HERE.

Wapen: Op een terras een omgewende pelikaan met drie jongen.

HIER LEGT EEN EXEMPLAAR VAN DEUGD

VAN VRUEGD, VAN REEDEN EN VAN ZEEDEEN

EEN LANDMAN BOOVEN VEELE

IN BOUWKONST UITGELEESEN

EEN ZANGER ZEER BERUCHT

IN THOONEN HOOG VERHEEVEN

EEN KROON VOOR 'T NAAGESLAGT

DIE EEUWIG WEL ZAL WEEZEN.

ANJE KIMMINGA, HUISVROUW VAN WYLEN DE EERZAME EIZO
WYRZEMA, GEBOOREN OP WESTER PAMA, WOONAGTIG OP
HUINGA, OVERLEEDEN DEN 3 FEBRUARY 1771 IN DEN
OUDERDOM VAN 79 JAAREN EN EENIGE MAANDEN, UITZIENDE NA
'T HEIL VAN C.J.O.H.

Wapen: Gedeeld:

I doorsneden: a. een halve adelaar; b. drie klaverbladen;

II op een terras een tegen een boom klimmend omgewend hert.

DE MENSCH MET AL ZYN HEERLIKHEIDT

WORDT HAAST IN 'T STOF TER NEER GELEIDT

ALS GRAS EN HOOI DE MENSCH STERFT

EN ALS EEN BLOEM DES VELDTS VERDERFT
SCHOON HY TOT HOOGHE JAAREN KOMT
IS 'T LEEVEN MAAR EEN KORTEN STONDT
DE KRAGT EN VLEUR DES LEEVENS KORDT
HAAST DOOR DE DOODT OFSNEEDEN WORDT.

In het pad naar het koor liggen de volgende graven:

ANNO 1674, DEN 8 APRIL, IS IN DEN HEER GERUST DEN
EERSAMEN **EVERT LUIRTS**, OUT ONTRENT VYF EN TWINTICH JAER
EN IS HIER BEGRAVEN.

Wapen: Gedeeld:

I een halve adelaar; II doorsneden: a. drie klaverbladen; b. huismerk
nr. 112. *Helmteken:* een klaverblad.

ICK WAS GELICK EEN BLOEM
DIE SIERLICK STONDT GEPLANT
VROGH VOOR DEN OUDERDOM
GENOMEN VAN DES WERLT
OUT ONTRENT VYF EN TWINTIG
IN DES SPELONCK GEBRACHT
O MENSCH U TYT NEMT EEN ENT
U BAET JONCKHEIT NOCH KRACHT.

TER GEDACHTENIS VAN DEN WELEERWAARDIGEN HEER **ALBERTUS
WIERSEMA**, IN LEVEN BEDIENAAR VAN 'T HEILIG EVANGELIE TE

WESTERNIELAND EN SAAXUMHUIZEN. GEBOREN IN MAY 1731,
BEVESTIGD IN DEN EVANGELIEDIENST 31 JAN. 1768, OVERLEDEN OP
ZYLBRUGGE DEN 28 JAN. 1806 IN DEN OUDERDOM VAN BYNA 75
JAREN.

Wapen: Op een terras een omgewende pelikaan met drie jongen.

MEN VINDT IN DEZE GROT

HET STOFLYK OVERSCHOT

VAN WIERSMA, DIE WELEER

DEN STANDAARD VAN ZYN HEER

VOOR 'T VOLK VAN 'T NIELANDT

VEEL JAREN HEEFT GEPLANT

ZYN GEEST NAM HOGER VLUGT

EN SCHEPT NU RUIMER LUGT

TERWYL ZICH ONBEWUST

ZYN LYK HIER EENZAAM RUST

EN DOOR EEN STILLE HANT

ONTKIEMT IN SCHOONER PLANT.

9.2 Lezen van teksten op grafzerken: een kunst op zich. Foto privébezit.

Ook onder de banken liggen nog drie graven.

ANNO 1644, DEN 19 JUNI, IS DIE DUEGETSAME **MARTIEN JANSEN**,
DE HUISVROUW VAN HARMEN SIBES, IN DEN HEEREN GERUSTET,
VERWACHTENDE EEN SALIGE OPERSTANDINGE IN CHRISTO.

O MENSCH GEDENCKE DIE DIT SIET EN LEEST

DAT ICK OCK ALS GHI ZIT GEWEEST

EN GHI ZULT WEERDEN

ALS ICK BEN TOT STOF DER EERDEN.

ANNO 1693, DEN 5 FEBRUARIUS, IS IN DEN HEERE GERUST DIE
EERBARE **AEYLKE TIERTS**, DIE EERSTE HUISVROU VAN DEN
EERSAMEN EYSE WIERSEMA, ENDE LAESTE HUISVROU VAN EVERT
LUIERTS, OUT ONTRENT DRIE EN TSESTIGH JAREN EN LEYT ALHIER
BEGRAVEN.

Wapen: Een aanzierende geharnaste man met gepluimd hoofddekse,
houdend een zwaard omhoog, de andere hand aan de koppelriem,
waaraan een hangende schede.

Helmtéken: een uitkomende geharnaste man met gepluimd
hoofddekse, houdend een zwaard omhoog, de andere hand aan de
koppelriem, waaraan een afhangende schede.

TER GEDACHTENIS VAN MEJUFFROUW **AALTJEN WIERINGA**,
HUISVROUW VAN WYLEN DOM. ALBERTUS WIERSEMA, GEBOREN
IN NOVEMBER 1745, OVERLEDEN OP ZYLBRUGGE DEN 14 AUG.
1809 IN DEN OUDERDOM VAN BYNA 64 JAREN.

Wapen: Een rechtopstaande tak met drie gestengelde bladeren, 1
en 2, misschien is bedoeld: een klaverblad.

MISSCHIEN EEN BLIKSEMSCHICHT

MET HELLEN GLOED EN LICHT

MET SNELLEN VAART EN VLUGT

GEWRONGEN UIT DE LUGT

GELYK EEN VUURGE KLOOT

WAS OORZAAK VAN DE DOOD

WAS OORZAAK, DAT DE LOF

O ZOONEN, VAN HET STOF

DER VROUWE, DIE HIER LEIDT

DUIKT IN D' ONSTERFLYKHEID,

SIT TIBI TERRA LEVIS !!

Niet meer in de kerk aanwezig, maar vanwege het gedicht hier toch genoemd:

RUSTPLAATS VAN MYN ECHTGENOOT **JAN PIETERS BOS**,
OVERLEDEN DEN 16 APRIL 1795 IN HET 63STE JAAR ZYNS LEVENS.

HY KOCHT VEEL BEESTEN BY DE BOEREN

OM DIE NAAR HOLLAND TE VERVOEREN

DOCH NU IS HY VAN ALLES AF

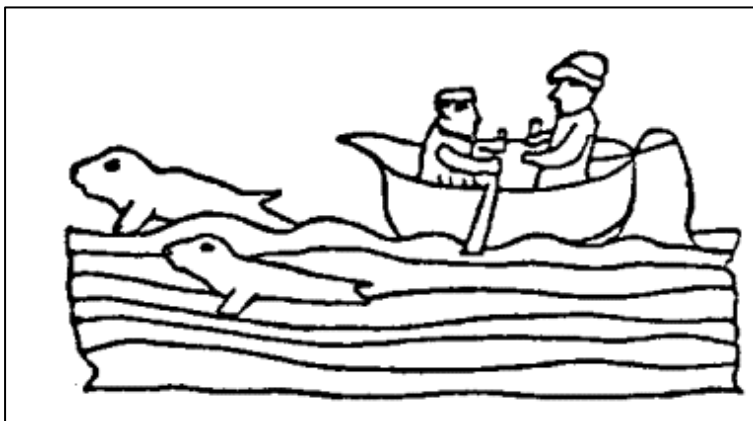
EN LIGT HIER OP ZYN RUG IN 'T GRAF.

10 Het kerkhof

Wat is er nu nog te zien?

Op het kerkhof liggen in totaal nog 42 oude grafmonumenten, waaronder het bekende robbenjagersgraf.

Een groot deel van de stenen is nog redelijk gaaf. Sommige graven zijn gescheurd. De meeste funderingen zijn instabiel, doordat de voegen van de muurtjes los zitten of reeds zijn ingestort.

10.1 Afbeelding op grafzerk van robbejager Tjark Ders Visser. Tekening onbekende herkomst.

Robbenjager en wadvisser Tjark Derks Visser ligt op het kerkhof begraven. Hij overleed in 1871. Op zijn grafzerk is een boot gebeiteld, varende op de Wadden. Een man aan het roer en een aan de riemen. Twee robben zwemmen vluchtend voor de boot uit.

Op het grafschrift staat: *“Tjark Derks Visser, geb. den 1 Oct. 1779, overl. den 24 July 1871 te Westernieland, dus bijna 92 jaar oud. Sedert 1858 weduwnaar van wijlen Elizabeth Jans nalatende twee zoons en aangehuwde dochters, die te zijnen eer dezen steen alhier hebben gelegd”.*

Tot aan zijn vijf en vijftig jaren

Heeft hij de Wadden steeds bevaren

Zeehonden vangen was zijn werk

Bij vlijt en zuinigheid zoo sterk

Om zes en dertig jaar alhier

Te leven als oud rentenier

Op het graf van een andere robbenjager, Jacob Tjarks Visser (1815—1873), zijn een zeehond en een anker uitgebeeld.

Robbenjager en wadvaarder Tjark Derks Visser was een merkwaardig man. Zijn huis aan de Noordpolderweg nr 2, werd naar zijn voornaam “Tjaarkerij” genoemd. Tegen zijn woning stond steeds een stevige ladder, zodat Visser in een wip boven op z'n huis stond. Op een schoorsteen had hij een leunstoel staan. Bij stormweer ging hij, gewapend met een flinke kijker, in de stoel zitten. Zo kon hij in alle richtingen over de Wadden kijken om te zien of er ook een schip in nood verkeerde. Als hij een schip in nood zag, ging hij er direct met zijn boot op af om hulp te verlenen.

Begraven in de kerk is vanaf 1820 verboden.

Vanaf 1870 werden de gemeenten verplicht een algemene begraafplaats te hebben.

Bij een boerderij aan de Noordpolderweg in Westernieland liggen nog graven van de familie Ritzema, de vroegere bewoners.

Robbenjagers

Westernieland heeft een eeuwenlange traditie als het gaat om robben jagen. De familie Visser had in het dorp een villerij, waar dode zeehonden van hun huid werden ontdaan. De Westerniëlanders zijn tot ver na de Tweede Wereldoorlog doorgegaan met de zeehondenjacht. De allerlaatste Groningse robbenjager was de in 1893 geboren Ko Teerling. Hij verdiende aan elke gevangen zeehond vijf gulden. Hij kreeg een rijksdaalder premie en de verkoop van de huid en de traan leverde eenzelfde bedrag op. Het vet werd ondermeer gebruikt in de verf en zeepindustrie. Pas toen de traan niets meer opbracht, stopte de jacht op volwassen zeehonden.

Ko Teerling jaagde toen alleen nog op de pasgeboren jongen. Tussen 1950 en 1958 schoot hij jaarlijks ongeveer 600 jonge zeehonden ten behoeve van de bontindustrie. Men beschouwde de robbenjacht destijds als een normale zaak.

Kerken in het Groen

De kerkvoogdij van Hervormde gemeente Halfambt is eigenaar van het kerkterrein te Westernieland. Samen met de kerkvoogdij is door Landschapsbeheer Groningen een werkplan opgesteld voor het herstel van het kerkterrein. De werkzaamheden maken deel uit van het project "*Kerken in het Groen*"

De werkzaamheden zullen bestaan uit herstel van de grafmonumenten, het verwijderen van enkele bomen en snoeiwerk.

Ook zullen opnieuw struiken, zoals meidoorn, lijsterbes en liguster worden aangeplant. Het pad van stoeptegels is vervangen door straatklinkers.

Ook is het pad verbreed. De kerkterreinenwacht inspecteert jaarlijks de onderhoudssituatie van het kerkterrein en brengt hierover rapport en advies uit aan de kerkvoogdij.

10.2 Onderhoud van de graven omstreeks 1970.

10.3 Grafzerken 1998, vóór herstel

De kerkvoogdij zal zich als deelnemer aan het project *Kerken in het Groen*, aansluiten bij de kerkterreinenwacht. Deze draagt zorg voor instandhouding van kerkterreinen in de provincie Groningen.

10.4 Kerkhofterrein 2004 :Herstelde grafzerken en transparantie

10.5 Najaar 2003: Vrijwilligers krijgen'les' in beletteren

ANNO VOORJAAR 2004 zijn de grafzerken voorzien van nieuwe funderingsvloertjes en zijn de gebroken stukken op de nieuwe fundering gelijmd, zodat verder verval voorkomen wordt. Van verschillende grafzerken zal in 2004 e.v. de belettering opnieuw gezwart worden.

Het kerkhofterrein is transparanter gemaakt, zodat de kerk van de straatkant af nu weer duidelijk zichtbaar is. Ook aan de Westkant zijn de hogere bomen flink uitgedund en reeds ten dele voorzien van besdragende struiken en een takkenril, teneinde het terrein aantrekkelijker te maken voor de kleinere zangvogels e.a.

In het open gedeelte van het kerkhofterrein zullen grote hoeveelheden bollen van stinzeplanten worden gepoot, waarbij gekozen is voor de kleur blauw als leidend motief, in de geest van de oude naam van het dorp "MARIABUREN".

E.e.a. zal in de loop van 2004 gerealiseerd moeten worden.

11 De Weem

De boerderijpastorie aan de noordzijde van de kerk heeft onderdak geboden aan vele predikanten ná 1594 en pastoors vóór 1594. Deze geestelijke verzorgers mochten voor de aanvulling op hun predikantentraktement tevens het beroep van boer uitoefenen. Hiertoe stond hen een boerderij en landerijen ter beschikking, die aan de kerk toebehoorden.

Een dergelijke combinatie wordt volgens het Van Dale's woordenboek een *weem* genoemd. Het begrip *weem* slaat op de boerderij en niet zozeer op de pastorie. De pastorie is in Westernieland ook nooit *De Weem* genoemd. De naam die thans op de voormalige pastorie prijkt is er pas opgezet nadat deze geen kerkelijk bezit meer was. De pastorie is namelijk in 1962 verkocht. Eén van de latere eigenaars, de heer Hansma, is de naamgever van de Weem.

Kerk en pastorie anno 1900.

De laatste predikant die er gehuisvest was, was ds. Alje Klamer, die in 1953 naar Maastricht vertrok en later bekend werd als radiopastor.

Daarvoor was er van 1942 tot 1946 de predikant A. de Jonge woonachtig, die later bekend werd omdat hij de vader is van de bekende conferencier Freek de Jonge, die in Westernieland geboren en gedoopt is (zie ook bijlage III met kopieën uit het doopboek). Ook wordt zijn naam genoemd door een voormalige misdienaar, die de gastvrijheid prijst die aan andersgelovenden verleend werd (zie ook hoofdstuk 14, I).

In die tijd werd er echter al lang geen boerenbedrijf meer uitgeoefend.

Reeds in 1882 werd de boerenschuur afgebroken en vervangen door woonruimte.

Nadere details hierover zijn te lezen in bijlage I “De Pastorie, brief van een bewoner.”

12 Predikanten tussen 1594 en 2002

Westernieland en Saaxumhuizen

De gemeenten van Westernieland en Saaxumhuizen kregen hun eerste gezamenlijke predikant in de persoon van Johannes Conradi in 1595. Ook zijn beide opvolgers tot 1634 werden in Saaxumhuizen benoemd. De eerste combinatie van Westernieland met Saaxumhuizen dateert dus van 1595 tot en met 1634.

Van 1634 - 1687 is er geen samenwerkingscombinatie met Saaxumhuizen.

Van 1687 - 1960 is er vrijwel continue een combinatie met Saaxumhuizen, met dien verstande dat de gemeenten Westernieland en Saaxumhuizen na het vertrek van ds. Alje Klamer in 1953 vacant blijven. Er is onvoldoende financiële draagkracht om een (parttime)predikant aan te trekken (zie *1).

Van 1960—1968 wordt ook Den Andel in de combinatie betrokken, met dien verstande dat de pastor domicilie heeft in Den Andel. De (parttime) predikant van Den Andel gaat nu ook dienst doen in Westernieland en Saaxumhuizen.

Per 1 januari 1968 wordt deze combinatie opgeheven ten behoeve van de oprichting van de streekgemeente MarneAmbt, bestaande uit 11 gemeenten, verdeeld in 3 wijken.

Westernieland en Saaxumhuizen komen in wijk II samen met Eenrum en Mensingeweer. Den Andel zal meedoen in wijk III met Baflo en Tinallinge. In 1974 wordt de kerk van Saaxumhuizen overgedragen aan de Stichting Oude Groninger Kerken.

Westernieland is ontevreden vanwege een te schrale preekvoorziening en vreest sluiting van de kerk. Vanaf 1972 gaat Westernieland op eigen houtje de preekvoorziening regelen.

Mevrouw Vis - Boer zal eenmaal per maand voorgaan in Westernieland.

Tot 1987 heeft Westernieland geen officieel bevestigde predikant. De preekvoorziening door mevrouw Vis - Boer valt buiten het officiële kerkelijk gebeuren. Deze preekvoorziening duurt tot 1987 wanneer Westernieland weer gaat meedoen in de streekgemeente MarneAmbt (zie *2) , maar nu in wijk III. In september 1987 wordt ds. T. Buurma beroepen vanuit Rheden.

Na de toetreding tot wijk III van de streekgemeente MarneAmbt in 1987 is er tot 1993 een gezamenlijke predikant met de gemeenten Baflo, Den Andel, Tinallinge en Westernieland.

Halfambt

De Provinciale Kerkvergadering (PKV) blijft aandringen op samengaan van de verschillende kerkenraden in één centrale kerkenraad. Hierdoor komen de verhoudingen in de diverse wijken onder druk te staan.

In 1993 vormen Den Andel en Westernieland (uit wijk III) en Eenrum en Saaxumhuizen (uit wijk II) één nieuwe gemeente met één gezamenlijke kerkenraad: de Hervormde gemeente Halfambt. Na deze samenvoeging van de gemeenten Den Andel, Eenrum, Saaxumhuizen en Westernieland wordt de predikant gedeeld met de zustergemeenten.

De nieuwe gemeente Halfambt is alweer snel vacant. Ds. Buurma wordt namelijk in 1993 beroepen naar Almere.

De gemeente Halfambt is slechts een jaar vacant. In 1994 mag de gemeente haar nieuwe predikante, ds. Iemke Epema, begroeten. Deze samenwerking zal vijf jaar duren.

In 1995 wordt de inmiddels afgestudeerde Marianne Bogaard door de classis Middelstum uitgezonden naar Suriname. Deze uitzending vindt plaats vanuit de Hervormde kerk in Eenrum. Regelmatig wordt

de gemeente via brieven op de hoogte gehouden van het reilen en zeilen van haar en haar gemeente in Paramaribo.

Langzamerhand begint er een band te ontstaan tussen de gemeente in Suriname en gemeente Halfambt.

Na vijf jaar in Suriname gewerkt te hebben, geeft ds. Marianne Bogaard te kennen te willen terugkeren naar Nederland. Er wordt door de gemeente Halfambt een beroep op haar uitgebracht en tot vreugde van de gemeenteleden neemt zij het beroep aan.

**1. Over e.e.a. is te lezen in het notulenboek(19181968) van de vergaderingen van kerkvoogdij, notabelen en kerkeraad in de periode dec 1953 t/m okt 1968. Een verkort uittreksel hiervan is te lezen in [Bijlage II.](#)*

**2. In 1985 ontvangt de kerk van Westernieland een legaat van ruim ½ miljoen gulden uit de erfenis van mej. Piccardt, dochter van ds. N.L. Piccardt C.Hzn. " ten behoeve van het geestelijk leven in Westernieland". Voor zowel streekgemeente MarneAmbt als Westernieland lijkt een nieuwe samenwerking t.b.v. het pastoraat aantrekkelijk.*

Lijst van predikanten 1594 - 2002

1594—1607 *Johannes Conradi*, voorheen pastoor van Westermieland, in 1595 tevens voor Saaxumhuizen.

1607—1616 *Andreas Strateman*, tevens voor Saaxumhuizen.

1616—1634 *Petrus Crusius*, tevens voor Saaxumhuizen.

1634—1667 *Wilhelmus a Besten*, niet voor Saaxumhuizen.

1668—1673 *ds. van Waterden*, 1673 uit ambt ontzet, 1675 legerpredikant voor de stad Graave.

1674—1681 *Nicolaus Hartzman*, niet voor Saaxumhuizen, † 1681 in Westermieland.

1682—1686 *Christianus Dalhof*, niet voor Saaxumhuizen, † 1686 in Westermieland.

1687—1697 *Cornelius Woldringh* predikant te Saaxumhuizen nu tevens benoemd voor Westermieland, † 1698.

1687—1968 *Alle predikanten voor Westermieland tevens benoemd in Saaxumhuizen*, m.u.v. periode 1743/1748.

1697—1743 *Johannes Coens*, † 1743 te Westermieland.

1743—1756 *Cornelius Coens*, vanaf 1748 ook in Saaxumhuizen, † 1756 te Westermieland.

1768—1806 *Albertus Wiersema*, geboren op Zijlbrugge 1731, aldaar overleden in 1806.

1810—1826 *Johannes Bernardus Snoek*, vertrokken naar Huizinge, aldaar overleden in 1846.

1827—1835 *Kornelis Theodorus Lubbers*, vertrokken naar Ultrum als opvolger van *ds. Hendrik de Cock*. † 1859 Ultrum.

1835—1879 *Jan Steen*, geboren te Groningen 1810 en † te Westermieland 1879.

1881—1891 *G.W. van Eerde J.Rzn*, geboren 1830, beroepen van Westerbork 1881 en . 1891 vertrokken naar Huizinge, † 1911

1891—1897 *W.T.J. Brouwer*, geboren 1849, beroepen van Roodeschool 1891 en vertrokken naar Denekamp, 1897.

1897—1933 *Nic. Lambertus Piccardi C. Hzn*, geboren te Adorp 1862, beroepen van Wildervank, † te Haren (Gr) 14 juni 1936.

1939—1942 *J.A. Dankbaar*, geboren 1913, bevestigd 15 januari 1939, vertrokken in . 1942 naar Maassluis.

1942—1946 *A. de Jonge*, geboren 1915, bevestigd 20 december 1942, vertrokken naar Workum.

1949—1953 *A. Klamer*, geboren 1923, bevestigd 27 november 1949, vertrokken naar Maastricht 8 november 1953.

1987—1993 *T. Buurma*, beroepen uit Rheden vertrokken naar Almere.

1994—1999 *I. P. Epema*, eindejaars kerkelijke opleiding Groningen, vertrokken naar Enschede.

2000— *M. Bogaard*, beroepen te Paramaribo Suriname

13 De kerkelijke gemeente vanaf 1993

In de tijd van de streekgemeente MarneAmbt had men in de kerken, behalve de Paaskaars ook een antependium (liturgisch kleeft) in gebruik. Westernieland leende een antependium uit Baflo als er een dienst was in het dorp.

In 1993 (Eenrum, Den Andel, Saaxumhuizen en Westernieland werden toen samengevoegd) moest er raad geschaft worden: kant en klare liturgische kleden zelf kopen, was wel heel erg duur. Een gemeentelid uit Den Andel heeft toen liturgische kleden genaaid en geborduurd. Vakwerk! Kort nadat de kleden klaar waren, zijn Den Andel en Westernieland ze samen gaan gebruiken. Eenrum had toen zelf al kleden.

In 1989 kreeg Westernieland haar eerste Paaskaars. Voordien reisde de Paaskaars, net als de gemeenteleden, elke zondag naar een ander kerkgebouw.

Gezien de kwetsbaarheid van de kaars vond men het toen beter om in ieder kerkgebouw een eigen kaars te branden.

13.1 *Symbolisch bloemschikken, vredeszondag 2001. Foto privébezit.*

Liturgisch bloemschikken

In de tijd van ds. Buurma is er reeds in de gemeente een begin gemaakt met liturgisch symbolisch bloemschikken. Nu, tien jaar later, wordt dit nog steeds beoefend. Het heeft zich steeds verder ontwikkeld. Daardoor komt het liturgisch

symbolisch bloemschikken ook in uitgebreidere vorm voor,

bijvoorbeeld aan het einde van het kerkelijk jaar, in de adventstijd, in de 40dagentijd, op Witte Donderdag, Goede Vrijdag en Stille Zaterdag, op Pasen en Pinksteren en tijdens andere bijzondere diensten.

Symbolisch bloemschikken. Vredeszondag.

Symbolen: vredesduif, wereldbol, witte lelie, klimop.

Thema: vrede is de vrucht van gerechtigheid.

De Cantorij

Deze is rond 1992 van start gegaan met vier vrouwen. Later kwamen er meer vrouwen bij. Na enkele jaren meldden zich mannen aan, wat de groep ten goede kwam.

De cantorij stelt zich ten doel het aanleren van nieuwe liederen en niet in de laatste plaats als ondersteuning van de gemeentezang in de dienst.

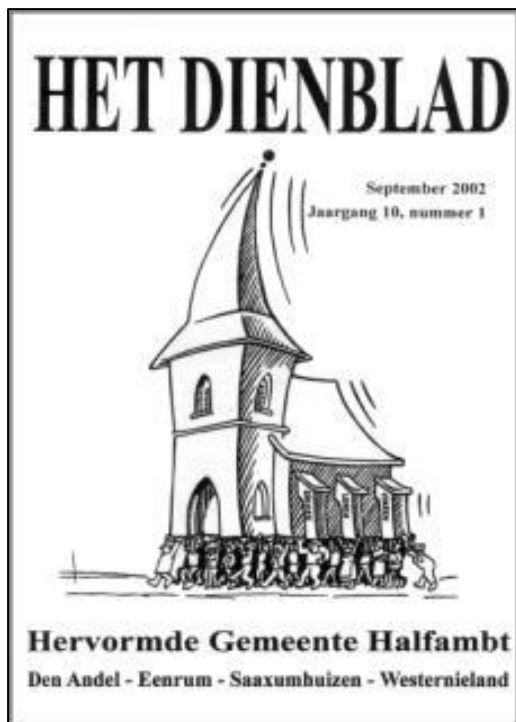
Kindernevendienst

Wanneer er een viering is in Eenrum wordt er, indien kinderen en begeleiders beschikbaar zijn, voor de kinderen een nevendienst gehouden in “de Poort”. Bij bijzondere gelegenheden zitten, ook in andere kerken, de kinderen in de kerk aan een eigen tafel te werken.

Kerkblad

Voor 1993 werd de streekgemeente MarneAmbt verbonden door het kerkblad *Op de Hoogte*. Na 1993 leest de hervormde gemeente Halfambt en andere geïnteresseerden *Het Dienblad*, een professioneel opgezet en goed leesbaar kerkblad, waar kopij van gemeenteleden erg op prijs gesteld wordt.

Inmiddels is het Dienblad met jaargang 10 bezig en vinden jongeren ook altijd wat van hun gading in het kerkblad.

13.2 Miniatuur van kerkblad. Herv. gemeente Halfambt.

Bloemen in de eredienst

Elke week prijkt er op de avondmaalstafel een boeket. De bestemming is steeds wisselend, maar wordt door de diakenen zorgvuldig afgewogen, zodat de mensen die het meest direct een aandachtsbloemetje nodig hebben, ermee bedacht worden.

Halfambt on-line

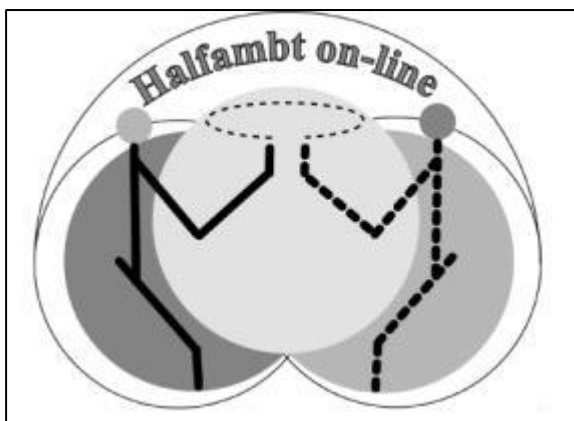
De gemeente is sinds enige tijd bezig met een bezinningsproject over hoe zij meer als kerkelijke gemeente in de samenleving kan staan. Zij wil zichzelf zien als schuilplaats waar velen terecht kunnen. Het gesprek in de gemeente Halfambt is bezig.

De gemeente stelt dat zij, vanwege het feit dat zij “medemensen” zijn, geïnspireerd door de verhalen van het geloof, de ontmoeting willen aangaan met andere “medemensen”, kerkelijken, randkerkelijken, onkerkelijken en andersdenkenden.

Via de ontmoeting wil men ‘INTERACTIEF’ on-line zijn.

De gemeente streeft ernaar dat de kerk ervaren wordt als een plek, waar gesproken kan worden over dingen die een mens bezig houdt. Een plek waar men een open oor vindt en waar een ieder in zijn of haar waarde wordt gelaten.

Het project heeft ook een logo. Het is gebaseerd op het oorspronkelijke logo van de gemeente Halfambt, waarin de gelijkwaardigheid van de drie donorgemeenten werd uitgebeeld

13.3 Logo “Halfambt online”. Herv. gemeente Halfambt.

14 Anekdoten uit de kerkelijke geschiedenis

Uit de kerkelijke geschiedenis zijn verschillende wetenswaardigheden bewaard gebleven:

I. Misdienaar in oorlogstijd, 1944—1945

Tijdens het predikantschap van ds. A. de Jonge (1942—1946) werd in de kerk door een Duitstalige priester en zijn misdienaars de mis bediend ten behoeve van de Limburgse evacués die in de voormalige DUWbarakken (*De Slikken*) waren ondergebracht in de periode september 1944 tot en met mei 1945. Hierover lezen we in onderstaande “Brief van een voormalige misdienaar”.

14 / 5 / 2000

Geachte lezer / lezeres

Schrijvende aan een familiegeschiedenis kwam ook de periode 1944 - 1945 aan de orde. Die tijd bracht ik door bij mijn familie in Kloosterburen. In die periode spelen de kerken in Pieterburen en Westernieland een belangrijke rol zeker gezien door de ogen van een 12jarige jongen. Het verhaal heeft geen betrekking op de kerken als bouwwerk maar op het gebruik van deze kerken in de beschreven periode. Wellicht is het een bijdrage voor de archieven van de kerken. Om die reden zend ik het aan U.

Ik kwam hiertoe door een gesprek met mw A. de JongeBlanken, die ik belde met een verzoek om informatie over de kerken, om daarmee de familiegeschiedenis te kunnen aanvullen. Zij gaf mij uw adres omdat U mij wellicht nog aan gegevens zou kunnen helpen. Het gaat daarbij om bouwdatum, inrichting, orgel, en huidige functie van de kerk. Het hoeft niet uitvoerig een of A4tje is al voldoende. Bij voorbaat dank

Brief zenden aan:

Mw A. de JongeBlanken

Mw H. HulscherMootzelaar

Dhr S. Boer

Dhr Wildeboer

Hoogachtend,

G.M. HOGENBIRK

PR. ANNALAAN 232

2263XS LEIDSCHEMIDAM

Katholieke erediensten in kerken van Pieterburen en Westernieland
1944-1945.

“Gedurende de periode eind 1944 augustus 1945 verbleef ik met mijn moeder, broer en zus bij familie in Kloosterburen. Ik ging in Kloosterburen naar school en was er misdienaar in de kerk van de H. Willibrordus.

Er woonden in die tijd in de provincie Groningen veel geëvacueerden uit ZuidLimburg. Zij waren afkomstig van de oostelijke zijde van de Maas (omgeving Arcen etc.) omdat de geallieerden de Duitse gevechtsstellingen aan de oostzijde van de Maas bestookten met zwaar artilleriegeschut. Hoe zij in Groningen zijn gekomen weet ik niet precies, wel dat sommigen per spoor van Duitsland hebben moeten reizen.

Het zal duidelijk zijn dat het merendeel van deze Limburgers katholiek was. Besloten werd (door wie? De bisschop van Roermond?) dat op zondag een H. Mis zou moeten worden gelezen in de woonomgeving van deze mensen. Het bijwonen van de mis in b.v. WeheDen Hoorn of Kloosterburen was wegens het ontbreken van transportmiddelen / fietsen onmogelijk.

Het toeval wilde dat in Kloosterburen 2 paters en 8 broeders afkomstig uit Limburg aanwezig waren. Eén van deze paters, Baumeister genaamd, en de 8 broeders waren afkomstig van het klooster St. Paul van de missionarissen van Mariannhill uit Arcen. Aan pater Baumeister, een geboren Duitser die de Nederlandse taal machtig was, werd opgedragen de misviering(en) te verzorgen.

Op welke wijze e.e.a. werd georganiseerd is mij niet bekend. Wel is bekend dat de parochie van Kloosterburen de nodige hulp zou verlenen.

De parochie zorgde o.a. voor alle zaken nodig voor de misviering, zoals gewaden, paramenten, vaatwerk, misboek, wijn, hosties etc.

De heer Johannes Kromme zorgde voor 2 fietsen en voor twee houten koffers om de gewaden etc te kunnen verpakken. En ergens eind 1944 of begin 1945 werd begonnen met misvieringen in de kerken van Pieterburen en Westernieland.

Ik kan dit verhaal schrijven omdat ik als 12jarige misdienaar aan pater Baumeister werd toegevoegd. Op de vroege zondagmorgen stapten de pater en ik op de fiets. Soms werden we aangehouden door Duitse patrouilles, de pater sprak uiteraard goed Duits en daarbij viel dan het woord "Passierschein".

De eerste mis werd omstreeks 9 uur à 9.30 uur opgedragen in de kerk van Pieterburen. Als altaar werd gebruik gemaakt van een tafel, die zich in 1993 nog in het koor van de kerk bevond.

Vervolgens werden de koffers weer gepakt en ging het naar Westernieland.

De misviering vond daar plaats om 10.30 uur à 11.00 uur. Na afloop van de mis werd gegeten met het gezin van de toenmaals aan de kerk van Westernieland verbonden predikant in de pastorie naast de kerk.

Om een of andere reden kon na palmzondag 1945 geen gebruik meer worden gemaakt van de kerk in Westernieland. De

misvieringen werden vervolgens gehouden in de kantine van een (dijkwerkers)kamp gelegen aan de weg naar de dijk richting zee.

Het gezin van de predikant bleef ons ook nadien gastvrij ontvangen.

Na de bevrijding werd hard gewerkt om de Limburgers naar huis te laten terugkeren.

Besloten werd met een feestelijke misviering afscheid te nemen; plaats: de kerk van Pieterburen.

De 8 broeders verzorgden de gezangen tijdens de viering en één der broeders bespeelde het orgel. De dienst werd besloten met het spelen van het Wilhelmus. Deze viering vond plaats eind mei of begin juni, maar in ieder geval, zoals gebruikelijk, op een zondag.

In de loop van juni 1945 keerden de paters en broeders terug naar Limburg.

De pater Baumeister vertrok via Arcen naar een klooster van zijn congregatie naar Canada.

De fam Hogenbirk verliet eind juli Kloosterburen en keerde terug naar Den Haag.

Daarmee kwam een eind aan mijn functie als misdienaar in Kloosterburen, maar vooral aan de in de ogen van een 12jarige avontuurlijke fietstochten naar Pieterburen en Westernieland.

Het was niet altijd even mooi weer; sneeuw, koude, regen, storm. Soms kwamen we 's middags tegen 2 uur in Kloosterburen terug: drijf en drijfmat

Op een zaterdag in 1993 bezocht ik Pieterburen en Westernieland. Op die dag werd de heringerichte "Domies Toen" feestelijk opengesteld met o.a. een bijeenkomst in de kerk. Jammer genoeg kwam ik toen de officiële ingebruikstelling al achter de rug was.

Inmiddels maakt dit verhaal deel uit van een door mij geschreven familiehistorie. Het feit dat in Pieterburen en Westernieland in de

periode eind '44 juni '45 katholieke diensten werden gehouden leek mij daarbij het vermelden waard.

II. In memoriam ds. A.Wiersema, 1806

In de kerk van Westernieland liggen de grafstenen van ds. Albertus Wiersema en zijn vrouw Aaltjen Wierenga. De grafstenen van zijn vader en zijn moeder liggen in het koor van de kerk.

Over het overlijden van ds. Albertus Wiersema (1768—1806) kunt u te lezen in onderstaande bijdrage uit : Boeksaal der geleerde wereld, 1806.

DE MARNE WESTERNIELAND EN SAAXEMHUIZEN Den 28sten Jan. Heden werden deze gecombineerde Gemeenten in het Bestuur des Allerhoogsten door den dood ontzet van haren waardigen Leeraar den Wel Eerw. D. A. WIERSEMA, na dat hij den tijd van bijna 38 Jaren, hier het Evangelie der zaligheid had verkondigd. Zijn Wel Eerw. was in Meij 1731, te Wester Nieland, uit brave Ouders geboren. Zijn Vader was de eerzame EIJSE WIERSEMA, een voornaam Huisman aldaar en Ouderling der Gemeente, zijne moeder de Eerz. ANJE CORNELIS KIMMINGA. Door dezen tot den predikdienst geschikt, heeft zijn Wel Eerw. na de Latijnsche Scholen te Appingedam te zijn doorlopen, zijn Letteroeffeningen op Gronings Hooge School voortgezet, en in den Jaaren 1759, bij deze Classis onder het getal der Proponenten zijnde aangenomen, werd hij in October 1767, tot Leeraar in deze gecombineerde Gemeente beroepen. Hij aanvaarde zijnen dienst den 31sten Jan. 1768 in de Kerk te Wester Nieland, met eene Leerrede over Ps. XXXIV: 1—2. Na dat hij, door zijnen aangehuwden Broeder, den Wel Eerw. D. E. DE COCK, toen Pred. te Petersburen was bevestigd geworden.—

Vervolgens begaf zijn Wel Eerw. zich in den Jare 1772. in het huwelijk met de Eerzame AALTJE WIERINGA, welke thans, nevens de Gemeenten, met hare acht kinderen 's mans afsterven beweent. De waterzucht, vergezeld met verval van kragten,

maakte, na ene zukkeling van bijna elf weken een einde van zijn waardig leven, hebbende bijna een ouderdom van 75 Jaren bereikt.

Nadat het ontzielde Ligchaam, den 6den dezer maand Febr. rouwlatig in het Familiegraf was bij gezet, heeft de Wel Eerw. D. P. ADRIANI, Pred. in den Andel, de eerste predikbeurt na de begraving den 9den Febr. Te Wester Nieland waarnemende, plegtig aan den Overledene gedacht, predikende bij die gelegenheid over Ps.LXXXIX :4–9. Wat man leeft er, die den dood niet zien zal? Die zijne ziel zal bevrijden van het geweld des grafs, en zoekende ons op te wekken, om onze sterfelijkheid indagtig te zijn.

III. Collatieperikelen 1743

In 1743 werd ds. Cornelis Coens benoemd voor Westernieland, maar omdat jhr. Alberda van Dijksterhuis, medecollator in Saaxumhuizen, dwars lag, kon deze benoeming pas in 1748 ook voor Saaxumhuizen rechtskracht krijgen. Hierover lezen we in “Dorpen in Westelijk Hunsingo” van W. Duinkerken, uitgave 1960:

“De collatie van Saaksumhuizen was in handen van de Heer van de Tammingaborg en de Heer van de borg Dijksterhuis. Toen na het overlijden van ds. Joh. Coens in 1743 een nieuwe predikant moest worden beroepen, leverde dit voor Westernieland geen moeilijkheden op. Jhr. Pyrrhus Wilhelmus van Sytzama van Bellingeweer beriep als unicus collator van Westernieland de zoon van de overleden predikant, kandidaat Cornelius Coens. In de collatie van Saaksumhuizen had hij een meerderheid, hetgeen hem door jhr. Alberda van Dijksterhuis werd betwist. Na een proces van enige jaren werd jhr. van Sytzama in het gelijk gesteld en werd ds. C. Coens in 1748 ook te Saaksumhuizen beroepen.”

IV. Primus inter pares, ds. of zijlrechter, 1740—1741

Ook over het conflict van ds. Johannes Coens (1697—1743) met de zijlrechter / ouderling Eijse Wiersema, in de periode 1740—1741, wordt uitvoerig bericht in bovengenoemde *”Dorpen in Westelijk Hunsingo”* van W. Duinkerken.

”Westernieland is kerkelijk gecombineerd met Saaksumhuizen. De combinatie dateert van 1687, nadat de gemeenten van 1598—1628 ook reeds verenigd waren geweest. De predikant woonde in de 17de eeuw in Saaksumhuizen, maar daarna in Westernieland.

In 1697 werd kandidaat Johannes Coens, afkomstig uit Emden en als student te Groningen ingeschreven op 4 augustus 1685, predikant van beide gemeenten.

Hij schijnt een krachtige persoonlijkheid te zijn geweest. In 1740 kreeg hij met de zijlrechter van het Schouwerzijlvest en ouderling van zijn gemeente, Eijse Wiersema, hooglopende onenigheid. Op zondag 16 oktober 1740 kort voor de aanvang van de kerkdienst, overhandigde de wedman van Westernieland ds. Coens een schouwcedel, met verzoek de inhoud van de preekstoel af te kondigen. Het stuk was de gebruikelijke waarschuwing aan de landgebruikers om binnen een termijn van enige dagen de maren, tochten en pompen schoon te maken en in schouwbare staat te brengen. Evenals allerlei andere afkondigingen werden ook mededelingen van het zijlvest van de preekstoel afgekondigd. Ook deze keer voldeed ds. Coens aan het verzoek van de zijlrechter.

Enige dagen daarna verscheen de wedman opnieuw aan de pastorie, nu om de gedane afkondiging door ds. Coens te laten tekenen. Dit was niet te doen gebruikelijk en ds. Coens weigerde de ondertekening. Hij was de mening toegedaan, dat Wiersema door middel van de tekst van het cedel trachtte het ressort van het zijlvest te vergroten, zulks ten nadele van de kerk van Westernieland. De omstandigheid, dat de verstandhouding predikant ouderling niet bepaald goed was, zal wel mede aanleiding tot de weigering van de predikant zijn geweest. Met de weigering was een geschil geschapen. Een poging, de zaak in der minne te regelen liep op niets

uit. Het Hoog Edele Gericht van Pieterburen, bestaande uit de redger jhr. Gerhard Alberda van Menkema en Dijksterhuis en zijn secretaris, besliste op 27 juni 1741. De zijlrechter werd in het gelijk gesteld.

Dit voorval geeft een duidelijk beeld van een stukje “wereld” in de kerk, dat zich ten plattelande zo lang heeft kunnen handhaven.”

14.1 Tekening voorlezen van een schouwcedel in de kerk. Bron W.Duinkerken, uitgave 1960

15 De restauratie 2001 - 2002

Bij het vooronderzoek voor deze recentelijke restauratie bleek dat de vochtproblemen in de kerk (het doorrotten van balken) voor een groot deel veroorzaakt werden doordat zowel aan de buiten als aan de binnenzijde met een harde cementpleister was gewerkt.

15.1 *Het verwijderen van de pleisterlaag. Foto privébezit.*

Bij het verwijderen van de pleisterlaag aan de binnenzijde werden restanten gevonden van een drietal overwelingen, waarvan die in het koorgedeelte het duidelijkst is. Gezien de grotere dikte van de binnenmuur in dit deel, alsmede het feit dat er een niet ingeboete naad met het achterste deel is, en er ook enkele voor de eredienst functionele (dichtgezette) nissen in dit deel aanwezig zijn, duidt alles erop dat het koorgedeelte de oorspronkelijke laatromaanse overwelfde kerk is. Reeds in de romaansgotische tijd moeten de achterste twee overwelingen zijn aangebouwd.

In de meest westelijke van deze overwelingen zijn zowel in de zuid als de noordgevel dichtgezette zijingangen gevonden, resp. de mannen en de vrouweningang.

15.2 De middeleeuwse manneningang. Foto privébezit.

Ook in de beide aangezette overwelingen zijn enkele dichtgezette nissen gevonden. Mogelijkerwijs hebben hier heiligenbeelden in gestaan in de vóórprotestantse tijd.

Bij het latere stucwerk zijn deze bouwsporen op een sobere wijze in de verse pleister aangeduid. Enkele nissen zijn gehandhaafd. Bij de

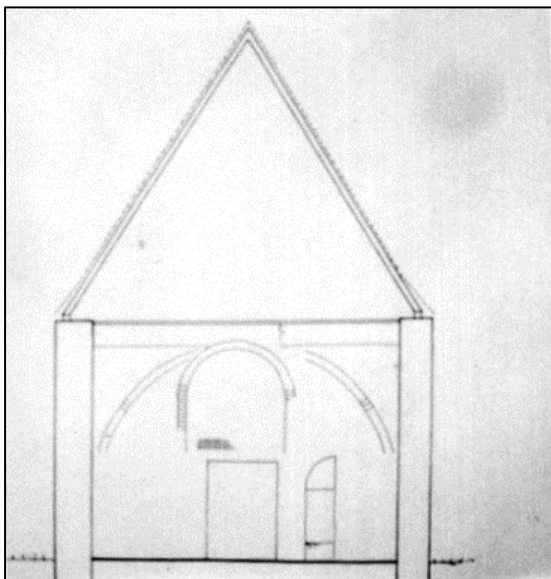
restauratie van 2001-2002 is de kap van het dak en zijn de draagbalken en de zoldering onder handen genomen. Het plafond en de balken zijn in de oorspronkelijke kleur blauwgroen geschilderd. De binnenmuren zijn, na herstel van de voorafgaande sloopschades en invulling van scheuren, voorzien van een ademende kalkmortel. Winter 2005 is deze kalkmortel aan de Noord-muur en de Oost- en West-muren weer verwijderd en vervangen door z.g. Jahn-mortel waarvan de verwachting is dat hiermee de hechtingsproblemen opgelost zullen zijn.

De vrije ruimte in het koor is vergroot en achterin de kerk zijn ruimten voor een eenvoudig toilet en keukentje afgescheiden. De banken zijn, in overleg met Monumentenzorg, ter verbetering van het zitcomfort, verbreed en enigszins achterover hellend uitgevoerd. Teneinde de oorspronkelijke uitvoering in eikenhout te suggereren, is de grijze lakverf overgeschilderd in een imitatie eiken kleur.

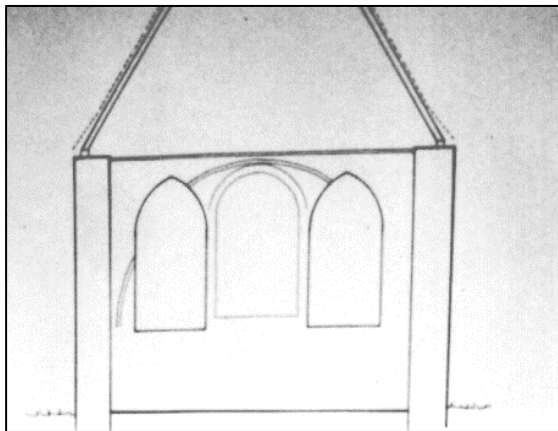
Van de buitenmuren is de pleisterlaag van het onderste deel van de buitenmuren en een groot deel van het overige (loszittende) harde pleisterwerk eveneens verwijderd, slechte stukken van de muur zijn opnieuw ingevoegd met nieuw metselwerk en van een meer ademende (vochtdoorlatende) mortel voorzien. De kerk is daarna opnieuw geschilderd in de (zuid-europees aandoende) gele zandkleur, zoals deze vóór de restauratie was.

Een indruk van hoe de kerk er met overwelvingen zou hebben uitgezien is te verkrijgen in de N.H. Kerk te Den Andel, met dit verschil dat deze kerk iets breder van opzet is en vier overwelvingen bezit. Waarschijnlijk is de ingang hier van het begin af centraal aan de westzijde geweest, aangezien hier de buitenmuren niet bepleisterd zijn en er toch geen sporen van zijingangen te zien zijn. In de oostgevel zijn hier twee dichtgezette rondboogramen te zien. (Zie ook www.halfambt.nl)

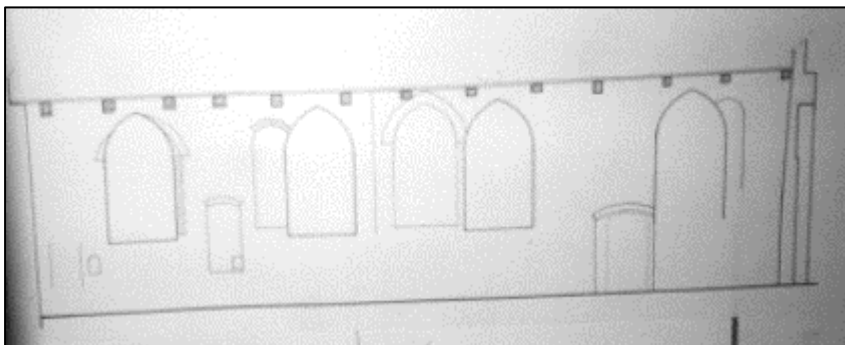
Op de tekeningen op de volgende bladzijden zijn de historische bouwsporen van de kerk in kaart gebracht.

15.3 De Oostmuur *Historische bouwsporen*

15.4 De Westmuur *Historische bouwsporen*

15.5 Zuidmuur *Historische bouwsporen*

16 Bijzonderheden van de kerk

(Door architect ir. L.W. Barneveld)

Het is al vanaf 1992 dat de betrokkenheid van ons bureau bij de kerk in Westernieland dateert.

Restauraties gaan niet zomaar; de eigenaren moeten zich duidelijk uitspreken over hun wensen met betrekking tot het gebouw en vooral overheden hebben een steeds langere periode nodig om subsidies aan restauraties toe te wijzen.

Nu, in het najaar van 2002, is het eindelijk zover dat de restauratie gereed is. Een compleet verhaal is in dit korte bestek onmogelijk, maar aan enkele bijzonderheden wil ik hier wat aandacht besteden.

16.1 *De scheve toren?* Ansichtkaart privébezit.

Een kerk van zoveel eeuwen her heeft natuurlijk vele restauraties ondergaan. De laatste, nog bekende, was in de jaren zestig. Toen is onder andere de windvaan van de toren verdwenen en uit die periode dateert de grijze kleur van de banken. Het is de toren waar ik U op twee bijzonderheden zou willen wijzen.

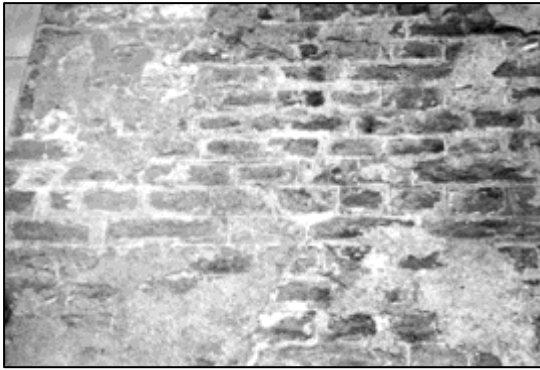
De scheve toren van Westernieland: hoezo, scheve toren? Ja, scheve toren, maar er is van alles aan gedaan om hem optisch recht te laten lijken. Aan de zuidzijde kunnen we wat beter zien hoe dat is gebeurd. De toren is in de loop van de tijd zozeer verzakt dat men behoefte had om dit te corrigeren. Daartoe zijn twee middelen aangewend: de westgevel is geheel vernieuwd te lood opgetrokken. Je kunt dit goed zien aan de ingang, die nog in de scheve stand verkeert. Verder is daar waar kerk en toren elkaar ontmoeten een stukadoorslaag aangebracht, op een manier die de toren recht laat lijken. Daar achter, dat was waar te nemen toen de stuc laag was verwijderd, is de schuine lijn van de top van de toren naar de voet van de kerk, waarneembaar. De horizontale voegen zijn natuurlijk ook schuin gezakt, maar dit is veel minder goed zichtbaar dan de lange lijn van top naar basis.

Bij eerdere restauraties en misschien wel vanaf de bouw tijd, is aan de noordzijde van de toren een bijzonder detail in het voegwerk te zien. Dat men dit vroeger rommelig vond, mag blijken uit de dunne laag grijze cement die men over het voegwerk heeft aangebracht.

Een teken dat in verschillende perioden anders over de wenselijkheid van dit soort details werd gedacht.

Bij deze restauratie is besloten de dunne pleister laag er maar gewoon af te laten vriezen en het oude oppervlak te voorschijn te laten komen. Of het hier om herstelwerk ging, dan wel om origineel metselwerk, is niet direct aan te tonen. Het komt voor dat bij het voegen de resterende specie over de steen werd uitgesmeerd om een mooi glad oppervlak te krijgen. Men hoefde met deze techniek niet nog apart te voegen, het muurwerk werd hier sterker van en minder gevoelig voor weersinvloeden. Het komt ook voor dat vooral de zachte kloostermoppen zozeer worden aangetast dat de randen

brokkelig worden en via een restauratie een beter aanzien wordt verkregen.

16.2 Middeleeuws metselwerk(?) onder 'n dunne laag grijs cement. Foto privébezit.

Het voegwerk bestaat uit kalkmortel waarover een rode dodekop laag is aangebracht. De voegen zijn middels een kras dóór de pigmentlaag weer wit gemaakt.

Gedurende het bouwproces geeft een oud gebouw vele geheimen prijs, waarvan er hier slechts twee zijn aangestipt

16.3 Kloostermoppen kunnen heel brokkelig worden. Foto privébezit.

17 Toekomstig gebruik van de kerk

Het beheer van het kerkgebouw valt onder de kerkvoogdij als officiële eigenaar van het gebouw. De kerkvoogdij is over het beheer en gebruik verantwoording schuldig aan de kerkenraad en de kerkelijke gemeente.

De kerk heeft allereerst een kerkelijke functie. Eenmaal in de drie weken is er een viering in het kerkje. De beide andere zondagen is er een dienst in Den Andel of in Eenrum.

17.1 Impressie1 uit een kerstviering. Foto privébezit.

Jaarlijks wordt er het kerstfeest gehouden. Dit kerstfeest valt onder de verantwoordelijkheid van de Hervormde gemeente Halfambt. Zowel volwassenen als kinderen hebben hier hun inbreng.

Voorts verhuurt de kerkvoogdij de kerk bij huwelijksinzegeningen en begrafenissen.

De kerk wordt opengesteld bij landelijke evenementen, zoals monumentendag en orgeldag. Ook openstelling op bepaalde tijden, voor bezichtiging en verstillig, behoort tot de mogelijkheden.

Mits toestemming van de gemeente De Marne is de kerk ook te huren voor bevestiging van een verbintenis door een ambtenaar van de burgerlijke stand.

Bij de restauratie is het de wens van de kerkvoogdij geweest dat de gerestaureerde kerk meer functie zou krijgen voor de gemeenschap van Westernieland. In de eerste plaats als ontmoetingsplaats onderling en met de kerkelijke gemeente. Maar ook als een plaats voor culturele activiteiten.

Het kerkje heeft na de restauratie meer ruimte in het koor gekregen en het zitcomfort van de banken is aanmerkelijk verbeterd. Een aantal enthousiaste mensen uit de gemeenschap van Westernieland wil zich inzetten om het kerkje ook voor andere passende doeleinden te laten gebruiken.

17.2 Impressies uit een dorpskerstviering “voor jong en oud”.

18 Geraadpleegde bronnen

Gemeentearchivaris gemeente De Marne (Jannes Russchen)

Gronings Archief (J.F.Oldenhuis)

Dorpen in westelijk Hunsingo. door W.Duinkerken, uitgave 1960.

De Gemeente Eenrum. Historie van drie dorpen. door W. Duinkerken, uitgave 1982.

Diverse kranten en tijdschriftartikelen (Hogelandster, Ommelander, Nieuwsblad van het Noorden, Groningen Stad en Lande, en van onbekende oorsprong).

Notulen van kerkelijke vergaderingen resp. 1. Westernieland 1918—1968,

2. Eenrum(Wijk II van de Streekgemeente MarneAmbt 1968—1972,

3. Wijk III van de Streekgemeente MarneAmbt 1987—1988.

Winsum, Gedenkboek, 1982.

Het Reitdiepgebied, uitgave Regioproject Groningen, 1994.

Eenrum, uitgave door Stichting Ainrom nait van guster, mei 1999.

Diverse kaarten

Slikken of stikken. door Cees Stolk, uitgave Meinders, 1993.

De Orgelvriend, pag. 1014. (bijdrage van Dirk Molenaar), april 1997.

19 Bijlagen

Bijlage I	De pastorie, brief van een bewoner
Bijlage II	Verkort uittreksel van punten uit kerkelijke vergaderingen 1957—1968 in Westernieland
Bijlage III	Het doopboek

19a Bijlage I De pastorie, brief van een bewoner

“Sinds half augustus 1986 wonen wij met heel veel plezier in de pastorie van Westernieland. Voormalige pastorie moeten we natuurlijk zeggen, want de dominee woont al sinds jaren niet meer in dit huis. Wij kochten het huis van de fam. Hansma, ook niet de dominee, die er in de zeventiger jaren haar intrek nam.

19.1 Pastoriebewoners in de tuin voor “De Weem”. Artikel Nieuwsblad van het Noorden. datum onbekend.

In de eerste jaren dat we er woonden wisten verschillende mensen uit het dorp te vertellen dat zij ook in de pastorie hadden gewoond, zoals de fam. Prins en de fam. Vink. De heer Vink vertelde ook over het winkeltje dat gedurende een aantal jaren in de pastorie gevestigd is geweest.

Het huis heet “DE WEEM”, door de fam. Hansma zo genoemd. Er zijn meer pastorieën die zo genoemd zijn, ondermeer in Venlo. Dit betekent pastorie/boerderij: duidend op de tijd dat de bewoner genoodzaakt was zijn inkomsten als dominee aan te vullen.

Hoe de plaats er heel lang geleden uitzag weten we niet, maar in de recentere geschiedenis vinden we wel enkele aanknopingspunten.

Duidelijk is in ieder geval dat de pastorie eerder andersom heeft gestaan, dat wil zeggen met het voorhuis naar het westen. Dit sluit natuurlijk goed aan bij het gegeven dat het dorp Westernieland vroeger ook meer westelijk van de kerk heeft gelegen.

Welke concrete aanwijzingen zijn er dan voor bovenstaande bewering?

Allereerst is er het bestek van het huidige achterhuis uit 1930. Maar ook het bestek van het huidige voorhuis is er nog:

“Op heden den achttienden Februari, des jaars achttienhonderd twee en tachtig is door ons kerkvoogden der Hervormde Gemeente Westernieland nader overgegaan tot de Aanbesteding van werkzaamheden in dit bestek omschreven en waaraan hij de publieke aanbesteding, van achtsten dezer, geen gevolg is gegeven omdat alle inschrijvers boven de begroting waren, is nader onderhandeld met de laagste inschrijver Johannes Dekens, Aannemer wonende te Pieterburen en wel voor eene som van twee duizend zeventienhonderd vijf en zeventig gulden.”

Het bedoelde bestek gaat niet alleen over 'de nieuwbouw' maar ook over de afbraak van wat er nog stond op die plaats:

“Bestek en voorwaarden waar naar H.H. Kerkvoogden der hervormde gemeente Westernieland voornemens zijn onder nadere

goedkeuring aan te besteden; het afbreken van de Schuur enz. en daarvoor in deszelfs plaats opbouwen van twee woonkamers, en het herstellen van de oude Pastorij der hervormde Gemeente te Westernieland.”

Op de plaats van de schuur werd dus een nieuw voorhuis gebouwd. Het bestaande voorhuis bleef echter ook intact zodat er twee “voorhuizen” stonden met de achterkant tegen elkaar aan. Op een ansichtkaart verstuurd op 21 maart 190? (= onleesbaar) is dit te zien. De foto op de ansicht is genomen vanaf de driesprong bij de kerk, zodat de zuidgevel van de kerk en een gedeelte van de pastorie zijn afgebeeld ([zie afb.bij hoofdstuk 11 De Weem.](#)).

In 1930 is tenslotte het achterste voorhuis afgebroken en kreeg de pastorie de vorm die nu nog steeds bestaat. Dat zal voorlopig ook wel zo blijven want, in het begin van de negentiger jaren is de pastorie met bruggetje naar de kerk en hekwerk tot gemeentelijk monument verklaard.

Aan de binnenkant van de pastorie is een muur blijven staan die nu de grens is tussen het voor en het achterhuis. Aan onder meer de bepleistering van deze muur is te zien dat deze ouder is dan de bebouwing die in 1882 afgebroken is”.

19b Bijlage II Verkort uittreksel van punten uit kerkelijke vergaderingen 1957-1968 in Westernieland

Nov 1924 stemgerechtigde lidmaten: 23 mannen en 19 vrouwen

Nov 1941 stemgerechtigde lidmaten: 19 mannen en 19 vrouwen

Nov 1959 stemgerechtigde lidmaten: 13 mannen en 17 vrouwen

Nov 1968 stemgerechtigde lidmaten: 11 mannen en 13 vrouwen

Vergaderingen:

10-12-1953 Na het vertrek van ds. A.Klamer wordt ds. Roggeveen uit

Pieterburen consulent

18-2-1954 De pastorie is vanaf 11'54 verhuurd aan E.H.Leuring voor f300, per jaar. Huur pastorie met f50, verlaagd i.v.m. gebruik v.e. consistoriekamer.

23-3-1956 Aangaande de slechte toestand van het kerkgebouw wordt door ds. Roggeveen correspondentie gevoerd met 'monumentenzorg' over de herstelwerkzaamheden. Wanneer er van deze zijde geen hulp kan worden verwacht, zal door de kerkvoogdij zelf het nodigste ter hand worden genomen, met behulp van de gelden uit het restauratiefonds en eventueel bij de gemeenteleden te vragen bijdragen voor herstel. Vooraf dient dan een begroting te worden opgemaakt. De vergadering is van mening dat hier wel dit zomer iets zal moeten gebeuren en kan zich met de zienswijze van de kerkvoogden verenigen.

4-10-1956 Allen zijn het erover eens dat het voor onze gemeente het beste is een z.g. hulpkracht, een gepensioneerd predikant te benoemen, daar dit voor ons veel minder kosten meebrengt. Ds. Roggeveen suggereert dat er een pastoraal verband met de gemeenten Pieterburen, Eenrum en Den Andel moet worden aangegaan. Hierover is reeds een vergadering gehouden

met de kerkeraden van deze drie gemeenten te Saaxumhuizen.

De kerkeraden zouden het aangaan van dit pastoraal verband met Westernieland en Saaxumhuizen in hun gemeenten met hun lidmaten bespreken.

27-2-1957 Er moet eerst f2900, schuld aan de commissie voor de tractementen betaald worden, voordat een hulpkracht benoemd kan worden. De pastorie heeft aansluiting op provinciale waterleiding gekregen.

9-9-1957 Monumentenzorg heeft op verzoek voor bijdrage aan restauratie afwijzend beschikt. Er moet naar een goedkopere oplossing gezocht worden. De gemeente Eenrum krijgt nu ook geen toestemming om 10% van de kosten te betalen. De burgemeester zal gaan praten met de Provinciale Kerkcommissie.

17-9-1957 En toch zal herstel voor de komende jaren noodzakelijk zijn

13-11-1957 In het fonds restauratie is een som van f3850, aanwezig. De gemeente Eenrum wil f3000, bijdragen; voor voorlopig herstel is echter minstens f9000, nodig. Er komt dus f2200,tekort.

Het volledige kerkbestuur zal op huisbezoek gaan om een flink bedrag bij elkaar te krijgen. Dit zal op de lidmatenvergadering worden besproken, de rondgang zal zo spoedig mogelijk worden gehouden. Een pastoraal verband zal te duur worden. Ds. Roggeveen meent dat Den Andel wel genegen zal zijn om kerkelijk met Westernieland te combineren. Er zal hierover nader overleg moeten worden gepleegd.

14-11-1957 Vergadering kerkenraden Westernieland en Saaxumhuizen:

Er zijn 4 combinaties mogelijk te weten:

Den AndelWesternielandSaaxumhuizen,

EenrumSaaxumhuizenWesternieland,

PieterburenWesternieland en

Den AndelSaaxumhuizen

27-11-1957 Vergadering met lidmaten. Alleen dhr. B.J.Ritzema van Ikema is aanwezig. Er zal bij een te houden rondgang door het dorp aan de mannen gevraagd worden arbeid te verrichten om herstelwerkzaamheden mogelijk te maken.

20-3-1958 Hoe moet f2000, bij elkaar gebracht worden om met herstelwerkzaamheden te kunnen beginnen? Er zal een rondgang

door het dorp gehouden worden.

2-4-1958 De rondgang heeft f1298,50 opgebracht. Er moet goedkeuring gevraagd worden aan het College van Toezicht om het tekort op te nemen van de BLBrekening, zodat ook nieuwe electra kan worden aangelegd.

14-4-1958 College van Toezicht geeft toestemming om f1500, op te nemen.

De huur van de pastorie zal verhoogd worden naar f8, per week.

16-7-1959 Vergadering kerkeraden en kerkvoogden van Pieterburen, Westernieland, Den Andel en Saaxumhuizen, alsmede beide predikanten ds. Boor en ds. Roggeveen, in verband met de eventuele totstandkoming van een combinatie. Ds. Valetin doet het volgende voorstel, dat in principe de instemming had van de meeste aanwezigen:

Bij combinatie Pieterburen Westernieland Saaxumhuizen Den Andel zal de predikant middels het dode geld kunnen worden bekostigd. Overige kosten (d.i. Pieterburen f2450, Westernieland f1600, Saaxumhuizen f1700, Den Andel f1750,) à totaal f7500, moet dan via het levende geld. (Aan levend geld komt thans binnen: Pieterburen f1200, Westernieland f500, Saaxumhuizen f800, Den Andel f3000,).

Bij f6,50 per ziel zal dit uit kunnen:

Pieterburen 400 zielen x f 6,50 = f2600, bij te dragen

Westernieland 250 zielen = f1625, bij te dragen

Saaxumhuizen 100 zielen = f650, bij te dragen

Den Andel 400 zielen = f2600, bij te dragen

26-8-1959 Ds. Roggeveen herinnert eraan wat in het laatste jaar door samenwerking was gepresteerd i.v.m. herstel van het kerkgebouw en hoopt dat dat ook kan t.b.v. het geestelijk leven. Er zal weer een rondgang door het dorp worden gehouden om een

vaste jaarlijkse bijdrage te verkrijgen voor onderhoud, salarissen, etc.

4-9-1959 Aan toezeggingen is binnen gekomen:

Pieterburen f1129, dit is f1500, tekort

Westernieland f1560,

Saaxumhuizen f800,

Den Andel f3000.

Conclusie: de combinatie kan momenteel niet doorgaan i.v.m.

tekort Pieterburen. De saneringscommissie zal hiervan in kennis worden gesteld. Een voorstel van Pieterburen om dan een combinatie met Westernieland te vormen werd verworpen omdat 'Westernieland en Saaxumhuizen sinds jaren zijn gecombineerd' en de opzet vanaf het begin is geweest dat het bedoeld was voor de vier gemeenten.

22-10-1959 Voorstel van de predikanten om gedurende 2 jaar met f500, minder genoegen te nemen, wordt afgewezen.

31-1- 1959 Samen met de medewerkers aan de kerkrestauratie is men op 2 nov. een avondje naar het Beurstheater geweest. Aan een verzoek door R.O.N. aan ds. Roggeveen, om een praatje te houden voor de R.O.N., door predikant en kerkvoogden over het geestelijk leven in de gemeente en de herstelwerkzaamheden aan het kerkgebouw, is op 3 nov. '59 voldaan.

8-3-1961 Medegedeeld wordt dat Westernieland Saaxumhuizen Den Andel nu een combinatie aangaan. De predikant komt in Den Andel te wonen.

12-4-1961 Bij de ingekomen stukken blijkt dat de gemeente bij het pensioenfonds een schuld heeft groot f5032, welke schuld bij het aangaan van een combinatie vermoedelijk wordt kwijtgescholden.

23-1-1962 De pastorie komt wéér ter sprake.

29-4-1963 De pastorie blijkt verkocht te zijn. Er moet nu voortaan in de kerk vergaderd worden. Daartoe komt er voorin

de kerk een overgordijn als afsluiting. De kachel, die nu in de pastoriekamer gebruikt wordt, zal in de kerk gebruikt gaan worden.

28-4-1966 De nieuwe kerkorde wordt aangenomen. O.l.v. ds. Ten Cate wordt het "11 gemeenten plan" besproken. Dit werd met gemengde gevoelens ontvangen, maar men zag wel in dat het vrijwel de enige weg was om nog iets te bereiken. Betreurd werd het verbreken der banden met Den Andel en Saaxumhuizen, daar er vooral met Saaxumhuizen een langdurige hechte band had bestaan.

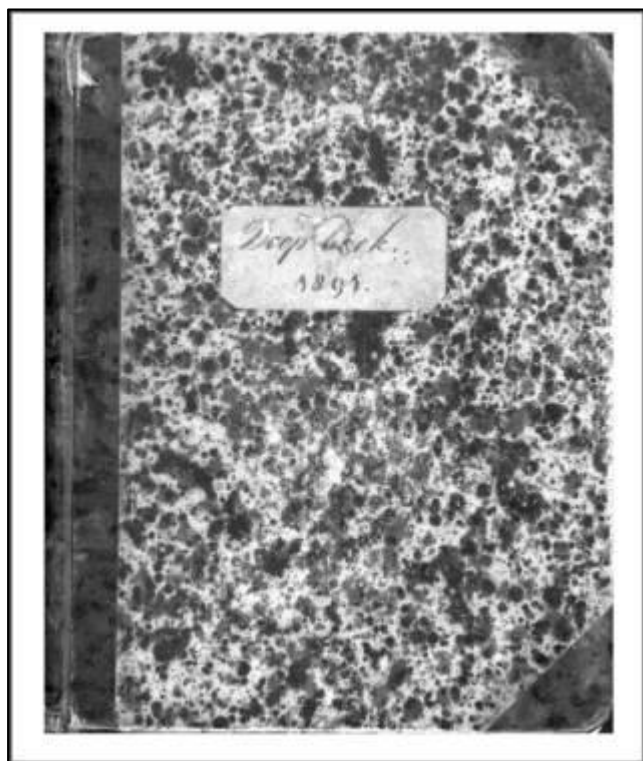
18-5-1967 (kerkenraadsvergadering is in de voormalige pastorie

Westernieland) Er zal t.z.t. een nieuwe bundel met nieuwe gezangen verschijnen. De kerkvoogdij moet meer onkosten maken, omdat de kerk van binnen gewit en van buiten gesausd moet worden. Het witten zal door schilder Postema gedaan worden, het sauzen buiten met eigen krachten.

25-1-968 Vrijwillige bijdragen 1967 moeten nog worden opgehaald. De kerk wordt buitenom opgeknapt, de kosten bedragen f1200

1-10-1968 Lijst van stemgerechtigde lidmaten 11 mannen en 13 vrouwen.

Hiermee eindigt het notulenboek Westernieland.

19.2 Omslag van het doopboek uit 1891. Bezit kerk Westernieland.

Gedoopt te Westermisland, 3 September 1944.

341. Klaas, zoon van Jakob Radijk
en Fransje Kap,
geboren 13 juni 1944.

Gedoopt te Westermisland, 15 October 1944.

342. Jantje, dochter van Nicolaas Rispens
en Fransje Broeils,
geboren 26 Maart 1944.

343. Frederik Jan Georg, zoon van Andries de Jonge
en Karmantha Martha Fierda,
geboren 30 Augustus 1944.

Gedoopt te Westermisland, 26 November 1944.

344. Iverdina Eke, dochter van Pieter Roddema
en Jonwina Alberdina Stachowes,
geboren 3 Mei 1944.

345. Gerem, zoon van Jacob Bekema
en Gehina Martini,
geboren 1 September 1944.

19.3 o.a. registratie van Freek de Jonge.(no. 343) in 1944.

Gedoopt te Wierumilân 29 Juli 1951	
374.	<u>Geertje</u> <u>Adriana</u> : dochter van Jan Willem Niekken en Martha Jantje Wiersma geb. 17 Februari 1951.
375.	<u>Elkje</u> : dochter van Pieter Arkema en Anje Bos. geb. 1 Mei 1951.
Gedoopt te Wierumilân 6 Juli 1952.	
376.	<u>Anneke</u> : dochter van Jan Albert v.d. Meer en Kornelia Jansen geb. 24-3-52.
377.	<u>Channah</u> : dochter van Alje Klamer en Jannetje Elisabeth Doornik geb. 20 April 1952.
Gedoopt te Wierumilân 15 Juni 1953.	
378.	<u>Martha</u> : dochter van Abel Piers en Focke van Dijl geb. 9-9-1952.
Gedoopt te Wierumilân 6 September 1953.	
379.	<u>Thennis Isaac</u> : zoon van Henrick Thennis Faber en Janny Mariana v. Nieuwenhuispe. geb. 5-10-53
380.	<u>Arjo</u> : zoon van Alje Klamer en Jannetje Elisabeth Doornik. geb. 31-7-53.

19.4 o.a. registratie van de doop van Channah en Arjo,
kinderen van ds. Alje Klamer (no. 377 & 380) in resp. 1952 en 1953

.

20 Verantwoording van de afbeeldingen

vi Historische bouwsporen in kaart gebracht. Foto privébezit.

1.1 *Noord Nederlands kustgebied;* detail van poster van
SATELLIETFOTO

totaalbeeld Nederland aangeboden door ROBAS B.V.PROCESSING
NLR

1.2 *Lauwersmeer en Marnegebied;* nader detail van 1.1

1.3 *Het groninger landschap omstreeks 600 v.C.* Tekening Ide
Stoepker

(Copyright Wolters Noordhoff).1.4 *Hunzeboezem omstreeks 770
n.C. met later gevormde kwelderwallen.*

VVV Fietsgids Groningen 1993. Uitgave ANWB / VVV.

2.1 *De Kromme Raken c.q. Westernielandstermaar bij Den
Oever.* Foto privébezit

2.2 *Westernielandstermaar, haven en meanders van de Oude
Riet:*

*contour van de gedempte kolk anno 1520 n.C. van het
Hiddingezijl.*

Detail van Luchtfoto 70-17678, richting West naar Oost, genomen
omstreeks 1978. Zie ook bij Afb 5.8

3.1 *De huidige entree van het dorp.* Foto privébezit.

3.2 *De boerderij Rixtumaheerd omstreeks 1900.* Foto privébezit.

4.1 *Tekening van de kerstvloed van 1717.* Krantenartikel
HoogelandsteR, datum onbekend.

4.2 *Afbeelding uit 1978 van de kolk bij Kaakhornsterweg
45, HoogelandsteR, 1978.*

4.3 *Kantine bij het werkkamp De Slikken.* Ansichtkaart privébezit.

4.4 Luchtfoto Westernieland, met waddenzee en zeedijk omstreeks 1978

De dijk uit 1350 n.C. liep van middenrechts naar linksbeneden op ca.1/3 van de hoogte van de foto
, zoals ook uit de verkaveling en het kolkrestant in het midden van de foto is op te maken
. Luchtfoto 71-17678, richting Zuidwest naar Noordoost, genomen omstreeks 1978 Bezit kerk Westernieland (gift).

5.1 *De molen omstreeks 1900.* Foto gemeentearchief.

5.2 *Grafsteen op het graf van Dirk Wierenga.* Foto privébezit.

5.3 *Meester Huizinga met leerlingen O.L.S. 1940.* Foto privébezit.

5.4 *De huidige turnzaal aan de D.Wierengastraat.* Foto privébezit.

5.5 *Westernieland krijgt riolering 1984.* Hoogelandster, 1984.

5.6 *Oud plaatsnaambord op de muur van het voormalige Café/annex zalencentrum.* Foto privébezit

5.7 *Haven met beurtschip en schippershuis.* Krantenknipsel, privébezit.

5.8 *Afb 5.8 Het dorp omstreeks 1982.* Luchtfoto 70-17678, richting West naar Oost,
genomen omstreeks 1982. Bezit kerk Westernieland (gift).

6.1 *Kerk met wierde vlak voor de restauratie.* Foto privébezit.

6.2 *Tekening bij Westernielanders aan het werk 1958.* Bron onbekend

6.3 *Ds. N.L.Piccardt C.Hzn met vrouw en dochters.* Foto bezit kerk Westernieland (gift).

7.1 *De toren omstreeks 1950.* Ansichtkaart privébezit.

7.2 *De nieuwe klok 1964.* Foto gemeentearchief.

7.3 *De installatie van de klok 1964.* Foto gemeentearchief.

- 7.4 *Klokkenluider A.Prins*. Foto privébezit.
- 7.5 *Klokkenluider B.Steinfelder*. Foto gemeentearchief.
- 8.1 *De preekstoel voor de restauratie van 2002*. Foto privébezit.
- 8.2 *Wapen op de avondmaalsbeker*. Foto gemeentearchief.
- 8.3 *Avondmaalsschalen met inscriptie*. Foto privébezit.
- 8.4 *Detail van achterschot van de herenbank*. Foto privébezit.
- 8.5 *Het orgel omstreeks 1997*. Foto privébezit.
- 9.1 *Grafstenen in het koor*. Foto's privébezit.
- 9.2 *Lezen van teksten op grafzerken: een kunst op zich*. Foto privébezit.
- 10.1 *Afbeelding op grafzerk van robbejager Tjark Ders Visser*. Tekening onbekende herkomst.
- 10.2 *Onderhoud van kerkhof en graven omstreeks 1970*. Foto privébezit.
- 10.3 *Najaar 2003: Vrijwilligers krijgen'les' in beletteren*. Foto Nieuwsblad v/h Noorden.
- 10.4 *Kerkhofterrein 2004 :Herstelde grafzerken en transparantie*. Foto privébezit.
- 11.1 *Ansichtkaart kerk en pastorie anno 1900*. Ansichtkaart gemeentearchief.
- 13.1 *Symbolisch bloemschikken, vredeszondag 2001*. Foto privébezit.
- 13.2 *Miniatuur van kerkblad*. Herv. gemeente Halfambt.
- 13.3 *Logo "Halfambt online"*. Herv. gemeente Halfambt.
- 14.1 *Tekening voorlezen van een schouwcedel in de kerk*. Bron W.Duinkerken, uitgave 1960.

- 15.1 *Het verwijderen van de pleisterlaag.* Foto privébezit.
- 15.2 *De middeleeuwse manneningang.* Foto privébezit.
- 15.3 *Oostmuur Historische bouwsporen*
- 15.4 *Westmuur Historische bouwsporen*
- 15.5 *Zuidmuur Historische bouwsporen*
- 16.1 *De scheve toren?* Ansichtkaart privébezit.
- 16.2 *Middeleeuws metselwerk(?) onder 'n dunne laag grijs cement.* Foto privébezit.
- 16.3 *Kloostermoppen kunnen heel brokkelig worden.* Foto privébezit.
- 17.1 *Impressie uit een kerstviering.* Foto privébezit.
- 17.2 *Impressies uit een dorpskerstviering “voor jong en oud”* Foto privébezit.
- 19.1 *Pastoriebewoners in de tuin voor “De Weem”.* Artikel Nieuwsblad van het Noorden. datum onbekend.
- 19.2 *Omslag van het doopboek uit 1891.* Bezit kerk Westernieland.
- 19.3 *Rechts: o.a. registratie van Freek de Jonge.(no. 343) in 1944*
- 19.4 *Onder: o.a. registratie van de doop van Channah en Arjo, kinderen van ds. Alje Klamer (no. 377 & 380) in resp. 1952 en 1953*